

מרכז מנומדין למשפט יהודי ודמוקרטי
מרכז מנומדין לقضاء היהודי והديمقרטאי
Menomadin Center for Jewish & Democratic Law
הפקולטה למשפטים
אוניברסיטת בר-אילן

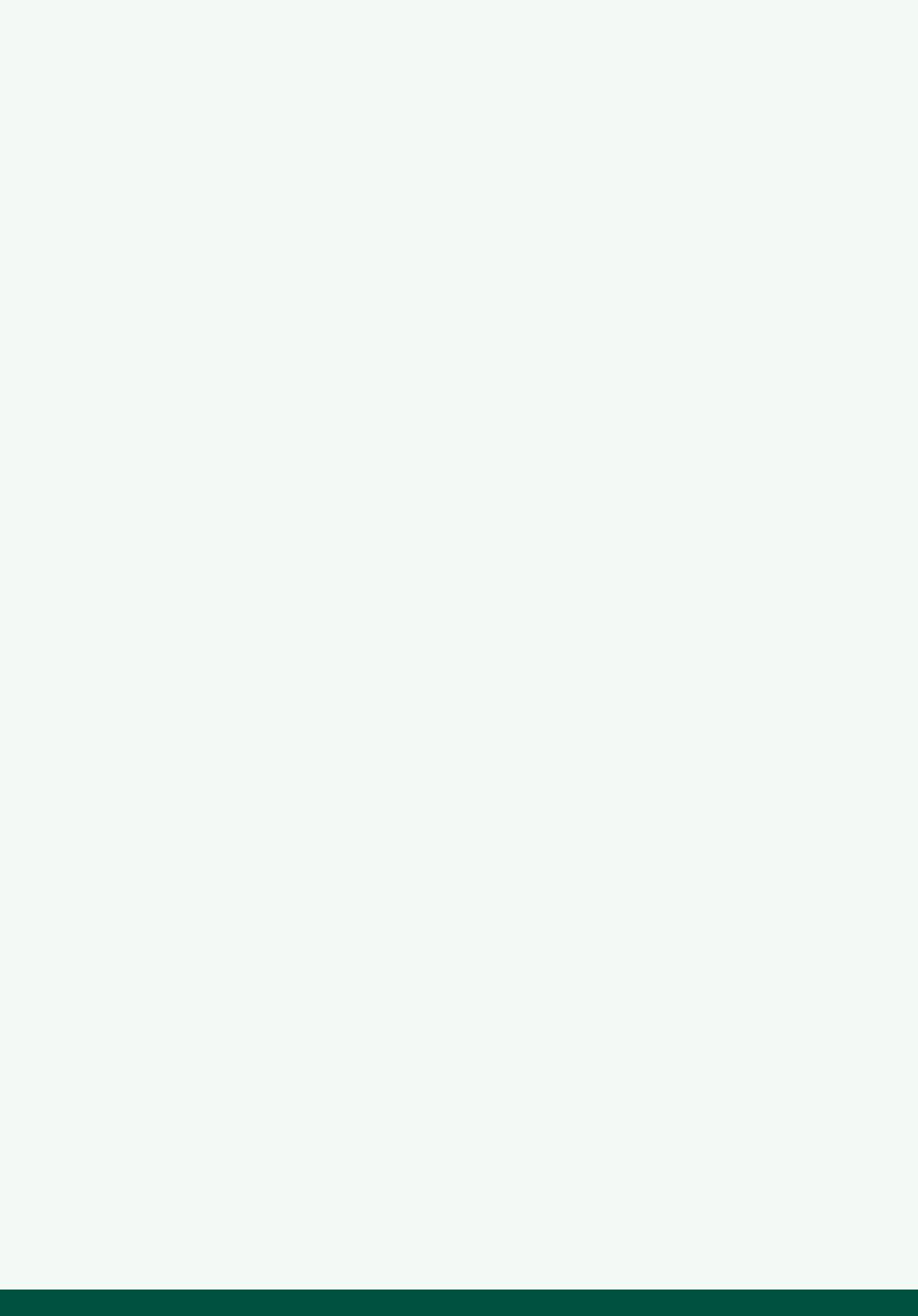

המרכז
ליהדות
ומדינה
מבית מכון הרטמן

כל חתן זכלה כל בלה

מתווה לאתגרי הנישואין בישראל

כל חתן זכה בלה

מתווה לאתגרי הנישואין בישראל

התקופה | 2024

כל חַתּוֹן וְכָל כֶּלֶה: מתווה לאתגרי הנישואין בישראל

הילה גפן-שפיצ, אריאל מואב-מורבארי, תני פרנק ואלעד קפלן
בהדרcht פروف' שחר ליפשיז

עריכת לשון: אהרלה אדמנית
עיצוב גרפי: סטודיו ענת ומאה

© כל הזכויות שמורות

MENOMADIN
foundation

מרכז מנומדין למשפט יהודי וديمقרטטי
מרכז מנומדין לluxxe של יהודים וdemocracy
Menomadin Center for Jewish & Democratic Law
הפקולטה למשפטים
אוניברסיטת בר-אילן

מכון רוטמן
שלום הרטמן

cjdl.contact@biu.ac.il

judaism.state@shi.org.il

הודפס בדפוס כספית
ירושלים
התשפ"ד | 2024

המרכז ליהדות ומדינה

המרכז ליהדות ומדינה מבית מכון הרטמן הוא מרכז מדיניות, שפועל לאיתור וקידום פתרונות בסוגיות הנוגעות למתח שבין תפיסות יהודיות ודתיות לבין התנהלותה של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטיבית שבה אוכלוסיות מגוונות. מטרת המרכז היא למשם את הערכים היסודיים של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטיבית וככית לאומי לעם היהודי כולה, באמצעות עיצוב מחדש של סוגיות מדיניות העוסקות במפגש שבין היהדות לבין המדינה.

המרכז מגדם סדר יומם של יהדות מגוונת ומרובת פנים באמצעות קידום מדיניות, חסיבה ומחקר מוכווני شيئاו ו להשפעה על השיח הציבורי. המרכז שואף להביא לשינוי המדיניות הקיימת על ידי יצירת וביסוס רעיונות, נרטיבים וכיוניות מדיניות חדשות, והטענתם במדיניות הישראלית באמצעות פעולות בכנסת, אל מול הממשלה, ברשות המקומות וכן בשיח הציבורי בישראל ובעם היהודי. נושא הליבה שלהם עוסק המרכז הם: מיهو היהודי, שבת במרחב הציבורי, נישואין וירושין בישראל ויהודות במערכת החינוך.

מרכז מנומדין למשפט היהודי ודמוקרטי

מרכז מנומדין למשפט היהודי ודמוקרטי באוניברסיטה בר-אילן פועל מתוך חזון לפיו זהותה היהודית והדמוקרטיבית של מדינת ישראל צריכה ויכולת להיות מקור לאחווה ושלום. לשם כך, מפתח המרכז תשתיות משפטית וקדמית לחיבור מרכיבי זהותה הישראלית ושלובה בשיח הציבורי. תוכניות המרכז מבקשות להעшир את המחקר, לעצב סוכני شيئاו ולפתח פתרונות עbor וזהות היהודית והדמוקרטיבית של מדינת ישראל. בכלל זה, עורך המרכז פעילות חינוכית ו齊יבורית ענפה, אשר מבוססת על שיח ביקורתי ומכליל בין שונים ומחובות למתן ביטוי ומשמעות למגוון הקהילות המרכיבות את החברה הישראלית. במסגרת הפעילות משתתפים אנשי ציבור, משפט וחברה ומגוון חוקרים וחוקרים, בראשות ראש המרכז פרופ' שחר ליפשיץ.

המרכז משתמש בethodולוגיות מבוססות מחקר ב כדי להתוות דרך על סמך שיח ביקורתי ומכליל מתוך מחובבת לצרכים, להעדרות, לאמונות ולהששות של קהילות שונות בחברה הישראלית. בכך משמש המרכז כבית רعيוני לעיסוק בשאלות תיאורתיות, נורמטיביות ומוסכונות- מדיניות שנוגעות לזהותה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטיבית.

כתיבת הצעת המדיניות שלפניכם נעשתה בידי חברי צוותי המרכז ליהדות ומדינה במכון הרטמן ובמרכזו מנומדין למשפט יהודי ודמוקרטי באוניברסיטת בר-אילן – עו"ד הילה גפינשטיין, אדריאן מואב-מורבארי, תנין פרנק ועו"ד אלעד קפלן – בהדרchtו של פרופ' שחר ליפשיץ ותווך התיעצות עם צוות מייעץ המורכב ממומחים ומומחיות בתחום הנישואין והגירושין. הצוות המgowן, אשר פעל במסגרת של צוות חשיבה (think tank), כלל את ד"ר ראויה אבו-רביעה, ד"ר אורית אהרוןסון, ואדים בלומין, עו"ד קרן הורוביץ, פרופ' אבישלום וסטריך, עו"ד בתיה כהנא-דרור, פרופ' רונית עירישי ופרופ' עמיחי רוזנברג.

פעילותו של צוות החשיבה כללה עשרה מפגשים שעסקו בבעיות הקיימות בתחום, במיפוי של ההסדרים הקיימים לכינון זוגיות בישראל ושל הਪתרונות המרכזיים המוצעים בשיח הציבורי והקדמי כיום. מן הרואוי לציין כי גם שהמסמך שלפניכם נכתב כתוצר של תהליך זה, הוא אינו משקף בהכרח את עמדות הצוות המייעץ.

תוכן עניינים

9	תקציר
13	מבוא
13	1. סקירה: נישואין וגירושין בישראל
13	א. רקע ההיסטורי וחוקי
21	ב. המונופול הדתי על נישואי יהודים בישראל
25	ג. נישואין בעדות האיהדות
29	ד. האוכלוסיות הנפגעות מהמצב הקיים: נתונים כמותיים
32	ה. ההסדרים הקיימים כיום ליסוד זוגיות מחוץ למערך הנישואין של מדינת ישראל
39	2. הגדרת הבעייה
41	3. הצעות לפתרונות נקודתיים
47	4. חלופות לפתרונות כוללים
47	א. אמות מידת להערכת החלופות
48	ב. חלופות להסדרת תחום הנישואין והגירושין
53	5. הצעה למתחווה חדש: מודל ריבוני המבוסס על ריבוי מסלולים
53	יעקריו המתווה
55	הליך רישום והתרת נישואין מנקודת מבט של בני זוג

מדינת ישראל - המשרד לשירותי הדת

1 / תש"כ
העתקה מ- **תעודת נישואין** מס'

0
2345

ה

פרטיים אישיים	בוגר שם המשפחה שם המשפחתי שם המטופלה לאחר הנישואין	בעל
העדנה (הドונית)		
תאריך הלידה		
שליח היד		
מקום המגורים		
מספר זהות		
הגורים שם המשפחה והשמות הפרטיטים של האב שם המשפחה והשמות הפרטיטים של האם		
מקום מגוריו האב		
מקום מגוריו האם		
סמלות ידו של האב		
מפלוטם ידה של האם		

תקציר

מערך הנישואין והגירושין במדינת ישראל איננו נותן מענה לצרכיה של מדינה ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. ההסדר שעליו הוא מבוסס – הcpfpt מעדתו האישי של כל תושב לעדה הדתית שאליה הוא משתייך והענקת סמכויות בלעדיות בענייני נישואין וגירושין למנהגים הדתיים של כל עדה דתית –izzato ביד המנדט הבריטי ובהתאם לשיקולו. על בסיס הסדר זה, הרחיבה מדינת ישראל את סמכויותיהם של הרבנות הראשית ובתי הדין הרבננים ועיגנה את המונופול שלהם בתחום הנישואין והגירושין, אשר מתבטא לעתים רבות בנסיבות פרשנות מחמירה של המסורת היהודית.

אימוץ השיטה המנדטורית – שלא בהכרח התחשבה לצורךיה העדות הדתיות השונות, ובתוכם העדה הדתית היהודית, ובוודאי שלא לצורךיה של מדינה יהודית ריבונית – מבטא למעשה התנערות של מדינת ישראל מאחריותה כלפי אזרחיה בסוגיה זו.

המצב החוקי והמשפטי הקיימים מביא לכך שמדינת ישראל מונעת משיעור ניכר של אזרחיה זכות יסודית, ומצמצמת את האפשרויות של בני זוג להינשא, למסד את זוגיותם ולהקيم משפחה בדיון שבו מוסד הנישואין הולך ונשחק.

ההסדרים הקיימים כיום, שעומדים בפני מי שאינו יכולם להינשא ומעוניינים למסד את זוגיותם, נעשים על פי רוב באופן שאינו رسمي או رسمي למחצה ותוך הטלת נטול בירוקרטי, ראייתי וככללי כבד על בני הזוג. בכך נפגעים הן מעמדה של מדינת ישראל כמדינה ריבונית והן ההכרה הסמלית בלגיטimitiyot של מיסוד הקשר של בני זוג רבים. מנגד, העוזץ הקיים עבר מי שיכולים להינשא כrodu בנסיבות מחמירה של ההלכה והמסורת היהודית, תוך אי-הכרה במסורות ובקהילות יהודיות מרכזיות ואף פסילה שלתן – בכל הנוגע ליהודים – ופגיעה בזכויות שונות של בני זוג המשתייכים להילוות דתיות אחרות.

במסמך זה מוצעת חסיבה מחודשת על דיני הנישואין והגירושין בישראל, אשר מבקשת לשמר על ריבוניותה של מדינת ישראל, על היותה חברה רבת-תרבות ומוגנת מבחינה לאומיית, דתית והשקפית, ועל ערכיasisod שלה כמדינה יהודית ודמוקרטית.

לאורך השנים נעשו ניסיונות שונים להציג פתרונות למצוקות הנישואין והגירושין בישראל בידי גורמים שונים בחברה האזרחים, בשדה האקדמי ובזירה הפוליטית, ובראשם הצעות שבמוססות על שני מודלים מרכזיים:

- א. מודל מסגרת אזרחית אחת: ייצרת מטריה נורמטיבית אזרחית אחת לנישואין בישראל, תוך ניתוק בין הנישואין האזרחיים הרשמיים והמוסכמים במדינת ישראל לבין הנישואין הדתיים.
- ב. מודל דו-ימסלבלי: מודל אשר מותיר על כנו את המונופול הדתי בתחום הנישואין והגירושין, אך יוצר במקביל אליו תחליף בדמות נישואין אזרחיים באמצעות מסגרת משפטית חלופית, דוגמת "ברית הזוגות".

ההצעות הללו כוללות פתרונות רבים לביעות מרכזיות שונות. ואולם נוכח התפתחויות משמעותיות שהתרחשו בחברה הישראלית לאורך השנים, ונוכח התמורות הפוליטיות, החברתיות והדתיות שהלו בה מהז כתיבתן של הצעות אלו, בר Ci יש צורך בעיון נוספת בפתרונות אלו, בשכלוין ובהתאםן למציאות הקיימת, לצד מחשבה על פתרונות נוספים.

נוסף על ההצעות אלו, אנו מציעים מתווה חדש; שמבוסס הן על ייצרת מסגרת אזרחית עобщת כלל אזרחי מדינת ישראל באמצעות הקמה של מנהלת ומרשם נישואין, והן על מערך לעריכת נישואין והתרתם על בסיס מודל של ריבוי מסלולים, באמצעות מתן רישיונות והענקת אפשרות להילוט לכונן מסלולי נישואין אזרחיים ודתיים. מתווה זה מבקש לשלב בין היתרונות הגלומיים במודל של מסגרת אזרחית בלעדית לנישואין לבין אלו הטמונהים במודל הדו-ימסלבלי, תוך שהוא מנסה להלך בין הטיפות ולהתמודד עם החסרונות המרכזיים שככל אחד מהם. עיקרי המודל הם כדלהלן:

הקמת מערכת מנהלית אחת שתכלול רישום מפורט של עורכי הנישואין המורשים,
פרטיו הזוגות ופרטיו התחייבות שלהם להתרת הנישואין.

הרחבת המסלולים באמצעות רישיונות לעריכת נישואין בקהילות שונות, כולל עריכת נישואין אזרחיים שאינם דתיים ויצירת מגוון אפשרויות דתיות נוספות על הצעה הקיימן.

הקמת ערכאות נספנות להתרת נישואין. נוסף על בתיה הדיין הקיימים ולצד בית המשפט לענייני משפחה שיישמש כערצת גירושין אזרחית – תאפשר הקמת ערכאות בוררות להתרת נישואין על ידי קהילות שונות.

עד לכינוינו של הסדר חדש שיביא לפתרון מكيف בתחום הנישואין והגירושין, יש צורך בנקיטת צעדים פרגמטיים-קובקרטיים שיביאו לצמצום הפגיעה בזוגות שזכויותיהם נפגעות כעת. לכן, לצד פתרונות כוללים ומערכותיים, מסמן זה פורס כמה צעדים נקודתיים וקובקרטיים אפשריים לשיפור המצב הקיימן: עידוד פתרונות דתיים כמו הסכמי קדם נישואין, פיתוח פתרונות מוניציפליים דוגמת מרשמי זוגיות עירוניים, צעדים להקלת על נישואין אזרחיים בחו"ל והרחבת ברית הזוגות על כל הזוגות שמנועים מלהינשא.

צדדים אלו מהווים יחד מעין "פסיפס", אולם כל אחד מהם בנפרד יוכל לשמש כאבן דרך משמעותית נוספת בדרך אל עבר גיבושה של מדיניות רואיה לפתרון מצוקות הנישואין והגירושין. נוסף על הצדדים אלו, אשר נתונים מענים שונים לביעות שונות, אנו מציעים להתמקד בצעד מדיניות פרגמטי מרכז אחד, שאותו אנו מבקשים להציג כצעד ראשון ותשתיתי:

הסדרת הרישום של ידועים הציבור ומתן אפשרות עבורם להירשם במרשם אזרחי ייודי, באופן שיאפשרו את מעמדם לumarדו של זוג נשוי מבחינת מסכת החובות והזכויות החלות עליהם ויחסוך מהם את הנטל הבירוקרטי המוטל עליהם במקרה המשפטיים. צעד זה יגדיל את האפשרות לבני זוג שאינם יכולים להינשא ביום בישראל – שמספרם עומד לפחות על חצי מיליון אזרחים – למסח חלק גדול מזכויותיהם, ויתיר אופק פתוח שמאפשר פתרונות רחבים.

יתרונותיה של הצעה זו הם בכך שהיא מסדרה פרקטיקת קיימת ומוכרת הציבור הרחב, ואףعشוויה לפטור חלק גדול מן הבעות הקיימות ביום, בדגש על צמצום הפערים בין ידועים הציבור לבין נושאיהם וקטנה של הנטל הבירוקרטי המוטל על בני זוג הבוחרים במוסד זה. אין מחלוקת כי יש כמות גדולה של זוגות שחווים ביום במעמד של ידועים הציבור, ללא רישום לנישואין. בכלל, זוגות אלו אינם מוכרים כנשואים לפי דין תורה, על ההשלכות ההלכתיות הכרוכות בכך. לכן, קבלת הצעה זו לא תוביל למציאות הלכתית או חברתית חדשה, אלא להכרה במציאות קיימת ולהסדרה שלה, ומתוך כך להטבה ביחס למצב הקיימים באמצעות מענה חלקו למבקשים הכרה בזוגיות מטעמה של המדינה.

כמו כן, להצעה זו יש יתרון מוסדי, שכן היא מביאה להסדרה חלנית של חוסר הودאות הקיימים סביב מעמדם של בני זוג שאינם נשואים. מתן אפשרות לבני זוג ידועים הציבור להירשם כידועים הציבור, ללא נישואין, תפחית את חוסר הבהירונות הקיימת ברשות המנהליות ובמערכות המשפט סביב מעמדם של זוגות אלו.

טַוְבָּה מִזְמֹרֶת

קֹול שְׁעָזָן וְקֹול שְׁמָחָה קֹול חֲתֹן וְקֹול כָּלָה

בְּבִשְׁבָת לְחֹדֶש שָׁנָת חַמְשָׁת אַלְפִים וָשָׁבֵע
 מֵאוֹת לְבָרִיאת עַוְלָם לִמְנִין שָׁאנוּ מַוְנִין לְאָזְן
 בְּמַדְיָנִית אֵיךְ חֲתֹן בְּמַלְגָּה אָמַר לְהָלְהָדָא

בְּאַת המלונה
 הָיוּ לִי לְאַנְטוֹ כָּדוֹת מָשָׁה יְיָשָׁרָאֵל וְאָנָה אֲפָלוֹת וְאוֹקִיר — וְאַיזָּוּן
 וְאַפְרִינְסִיטִילִי לִי לְכַהְלָכוֹת גּוּבְּרִין יְהוּדָאִין דְּפָלוֹחִין וְמוּקְרִין וְזָנִין
 וְמְפָרְנְסִין לְנַשְּׁיָּוֹן בְּקֹוֹשְׁטָא וְיְהִבְנָא לִי לְיָהָר — בְּטַף זָוִי
 דְּחָזִי לִי וְמוֹזָנִילִי וְכָמְתוּתִילִי וְמְפָוקִילִי וְמִיעָלִל

לְוַתִּילִי כָּאוֹרָח כָּל אַלְעָא וְצַבְּיאָת מָרָת
 דְּאָ וְהָזָת לְהָלְהָדָא וְדַיְן נְדוּנִיא דְּהַנְּעָלָת לְהָמָבֵי
 בֵּין בְּלַסְפָּק בֵּין בְּדַהֲבָב וּבֵין בְּתַכְשִׁיטִין בְּמַאֲנִי דְּלַבּוּשָׂא בְּשָׁמוֹשִׁי
 דְּרִירָה וּבְשָׁמוֹשִׁי דְּעַרְמָא הַכָּל קְבָּל עַלְיוֹן

חֲתֹן דָּנָן זְקוּקִים כְּטַף צָרוֹק וְצָבֵי חֲתֹן דָּנָן וְחוֹטְבִּיק
 לְהַמְּנָדרִילָה עוֹד זְקוּקִים כְּטַף צָרוֹק אַחֲרִים כְּנֶגְדָּן טַף הַמְּלָל

זְקוּקִים כְּטַף צָרוֹק וְכְלָא אָמָר חֲתֹן דָּנָן אַחֲרִיות
 שְׁטָר כְּהַבְּתָא דָא נְדוּנִיא אָדָן וְתוֹטְפָתָא דָא קְבָּלִית עַלְיָה וְעַלְיָוָת בְּתָרְ—אִי
 לְהַהְכְּרָעָ מְכָל שְׁפָר אָג נְכָטָן וְקָנִיטִין דָּרָאִיטִילִי תְּחֻוֹת בְּלַשְׁמִיא אַדְקָנָא
 וְדַעֲתִיד אָנָא לְמַקְנָא. נְכָלִין דָּרָאִיטִילִי תְּחֻוֹת בְּלַשְׁמִיא אַדְקָנָא
 בְּלַחְוֹן יְהָוֹן אַחֲרָאִין וְעַרְבָּאִין לְפָרוֹעַ מְנֻחָהָן שְׁטָר כְּהַבְּתָא דָא נְדוּנִיא דָן
 וְתוֹסְפָּהָא דָא מְנָאִי וְאָפִילָו מִן גָּלִימָא דְּעַל לְמַפְאָאִי בְּחוֹי וּבְאַרְחָי מִן יוֹמָא
 דָּנָן וְלְעַלְמָה וְאַחֲרִיות שְׁטָר כְּהַבְּתָא דָא נְדוּנִיא דָן וְתוֹסְפָּהָא דָא קְבָּל
 עַלְיָה — חֲתֹן דָּנָן לְאֹוֹמֶר כָּל שְׁטָרִי כְּנֶבֶוּרְתָּן

וְתוֹסְפָּהָא דָנָן לְנַהֲגָיָן בְּלַבְּנוֹת יְשָׁרָאֵל הַעֲשָׂוָיָן בְּמַקְוֹן חַלְמָיוֹן זְלָט לְבָרְכָה
 דָלָא לְאַמְתְּכָה וְדָלָא כְּטַופְּלִי דְּשְׁטָרִי וְקָנִינָא מָן

בְּתָן חֲתֹן דָּנָן לְמָרָת דָא עַלְבָּל הַאֲזִמְתָּא וְמַפְרָשָׁל עַלְבָּל מְנוֹאָרְכָּשָׁל מְקָמָה.

— נְתַנְּכָל שְׁאַרְיָה וְקָנִים — אַדְל = נָאָמָן

בְּתָן נָאָמָן

מבוא

"זהי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית".¹ משפט זה, שניצב בליבה של מגילת העצמאות, מבטא את אחת ממוסכמות היסוד של התנועה הציונית על גוניה – השאיפה להקמת מדינה ריבונית. שאיפה זו הציבה בפני העם היהודי אתגר חדש: כיצד צריכה להראות מדינה יהודית ריבונית, וכי怎 לעצב את מסודתיה?

מערך הנישואין והגירושין שהתקבע במדינת ישראל נמנע מהכרעה בשאלת זו. דיני המउמד האישית נותרו בידי העדות הדתיות, תוך אימוץ פקודות מנדטוריות, מבליל לקבוע דין אזרחי אחד. כך, מרבית המקרים, מדינת ישראל נמנעה מלחתת אחריות על ההסדרים המהותיים בתחום הנישואין, הגירושין והמעמד האישיש של העדות הדתיות השונות. על בסיס שיטה זו, הרחיבה מדינת ישראל את סמכויותיהם של הרבנות הראשית ובתי הדין הרכניטים ועיגנה את המונופול שלהם על תחום הנישואין והגירושין – תהליך שהזיך מגמה של אימוץ פרשנות מחמירה של המסורת היהודית על ידי מוסדות אלו.²

יש הטוענים כי אימוץ דבר המלך המנדטורי מבטא את בחירתה של מדינת ישראל לשמר הסדר שנקבע כעתיק יומיין וככזה שהתקיים בארץ ישראל במשך דורות. אלא ששיטה זו, שהכפיפה את מעמדו האישיש של כל תושב לעדתו הדתית והעניקה סמכויות חוקיות בעניינים אלו למנהגים הדתיים של כל עדת דתית, עוצבה על ידי המנדט הבריטי מתוך שיקולים שלו, שלא בהכרח התחשבו בנסיבות העדות השונות ובתוכם העדה הדתית היהודית, ובטע שלא בצריכה של מדינה יהודית ריבונית.³

עם קום המדינה ניתנה להסדר הישן הצדקה חדשה: שמירה על אחdotו של העם היהודי ועל אחידות יהדותו. ביטוי להצדקה זו ניתן למצוא במאמר ששלח דוד בן-גוריון, יו"ר הסוכנות היהודית דאז, לתנועה החרדית 'אגודת ישראל', כשהנה טרם הקמת המדינה, שזכה לכינוי "מכtab הסטטוס-quo", ובו צוין כי "ייעשה כל מה שאפשר למען ספק בנידון זה [=נישואין וגירושין] את הוצרך העמוק של שלומי הדת, למנוע חילילת חלוקת בית ישראל לשניים".⁴ הסדרי הנישואין והגירושין, שמדינה ישרה ירצה מהמנדט הבריטי,⁵ שימשו כחוליה נוספת נספת בתחום מדיניות כור התיוך החדש שהנήגגה המדינה הצעירה.

1. הכרזה על הקמת מדינת ישראל, ע"ר 14.5.48, עמ' 1.

2. חשוב לציין כי בתחום הנישואין והגירושין ניתן להזות גישות הלכתיות שונות, שחלקו אף הצדיקו את כינום של יישואין אזרחים שאינם דתים במדינת ישראל. להרחבה ראו להלן בעמ' 52.

3. ראו: גל אמר, 'על מה אנחנו מדברים כשאנחנו מדברים על המילט?'; מחקר משפט, ל (תשע"י), עמ' 677-706.

4. הארכון הציוני המרכזי, "מכtab הסטטוס קו", סעיף ג' (1947/1446).

על המכtab חתמו גם חברי הנהלת הסוכנות היהודית הרב יהודה ליב פישמן (מיומן) ויצחק גרינבאים.

5. על פי התפיסה המקובלת, ירש המנדט הבריטי את המדיניות המתחוארת מהאמפריה העות'מאנית, ואולם לאחרונה נטען כי מדובר בתפיסה מוטעית, וכי המנדט הבריטי יצר להכה למעשה שני רדיקי' במבנה בית הדין ובஸכוותיהם בהשוואה למצב ששרר טרם עלייתו, ראו: גל אמר, על מה אנחנו מדברים (לעיל הערה 3).

האצלת סמכויות המדינה בענייני נישואין וגירושין אל העדות הדתיות מבטאת למעשה התנערות של מדינת ישראל מארחותה כלפי אזרחיה בסוגיה זו והטלת ראייה העדות הדתיות. יש לכך השלכות רבות, ובכללן העובדה שמדינת ישראל היא מן המדינות היחידות שבهن חלק ניכר מארחה המדינה ותושביה אינם רשאים להינשא לבחירם ליבם ואינם רשאים להינשא על פי בחירותם ואמונתם, שנשללות בה זכויות בסיסיות של זוגות רבים במישור המעשוי והסמלי, ושלפחות חצי מיליון מארחה אינם יכולים להינשא כלל מכיוון שאינם משוכנים עדעה דתית מסוימת.⁶

לצד השלכות אלה, ספק אם מימוש השאיפה לאחדות העם היהודי ולמניעת קרע, כפי שצוין במאכתבו של בז'גורוון, עומד ב מבחון המציאות. הניסיון למנוע היפרדות של העם היהודי לשני עמים וכפיתה המודל של נישואין דתיים על מגוון של קהילות לא הביאו לאחדות, ודוקא נושא זה עומד בחלוקת ציבורית חריפה. יתרה מזו, דוקא בתחום זה נתן לזהות מגמות של פירוד: מצד אחד, קהילות חרדיות מסוימות מנהלות ספרי יוחסין ונרשומות לנישואין דרך מוסדות אקסקלוסיביים של הקהילה החדרית,⁷ ומנגד שיעור היהודים הנרשומים לנישואין בכל שנה הולך ויורד, ומספר הזוגות הנישאים בניישואין פרטיים, שיעור הידועים בציבור ושיעור הזוגות שחאים ביחיד מבלי להינשא – כולם הולכים וגdim.⁸ לאור זאת, נדרשת חשיבה מוחדשת על דיני הנישואין והגירושין בישראל, אשר מבקשת לשמור על ריבונותה של מדינת ישראל ועל ערכי היסוד שלה כמדינה יהודית וodemocratic.

לאורך השנים הוצעו פתרונות שונים למצוקות הנישואין והגירושין בישראל בידי גורמים שונים מארגוני החברה האזרחיות, מהשדה האקדמי ומהזירה הפוליטית. מיטב המומחים בתחום עקרונות מדיניות מקיפים, אשר בקשו להגנות את קובי הדרניות בעיסוקם בסוגיה מורכבת זו. ואולם, נוכח התפתחויות שהתרחשו בחברה הישראלית לאורך השנים ונוכח התמורות הפוליטיות, החברתיות והדתיות שהחלו בה מאז כתיבתן של הצעות אלו, בררי כי יש צורך בעיון נוסף בפתרונות שהוצעו לצד מחשבה על פתרונות נוספים. המסמך שלפניכם מבקש אפוא לענות על שני צרכים עיקריים:

A. לשמש כمعין "מפתח דרכים" של ההצעות השונות אשר הוצעו עד היום לשינוי מדיניות הנישואין והגירושין הנהוגת בישראל, תוך ליטושן והתאמתן למציאות העכשווית, ולצדן הצגה והערכה של פתרונותBINIIM אפשריים. פתרונות אלו עשויים להיות אבן דרך משמעותית בדרך אל עבר גיבושה של מדיניות רואהיה וכן לתת מוזר בתקופתBINIIM שבה אין היכנות פוליטית לגיבוש של מתווה רחב היקף.

6. ראו להלן בעמ' 30-29. יעור כי חסרי דת רשאים על פי החוק להינשא לחסרי דת כאמור.

7. ראו: שחר ליפשיץ, ברית הזוגות, ירושלים תשע"ד, עמ' 61.

8. ראו ראו להלן בעמ' 19, 28, 32, 36.

מייפוי זה יאפשר למקבלי החלטות ולקובעי מדיניות לנוט בסבר הצעות החוק וצדדי המדייניות של הפרק, באופן שambilא בחשבון את האתגרים היסודיים העומדים בבסיס הצורך במדיניות חדשה ותוך הבנה מעמיקה של יתרונותיהם וחרוגונותיהם של המתוים הקיימים.

ב. להציג מתחוה חדש אשר מבטא את ריבונותה של מדינת ישראל כמי שלוקחת אחריות על הסדר החברתי עבור אזרחיה ותושביה וນבקש לשמר על אחדות דוקא במציאות של אי-הסכמה. זאת, תוך הצגת אופק חדש להסדרתו של תחום הנישואין והגירושין עבור כל אזרח המדינה ותושביה במטרה ליצור שינוי בר-קיימא ואורך טוחן.

המתויה המוצע אינו מסתפק בהאצת סמכויות לעדות הדתיות, אלא מכיר בכך לצורך ליצור פתרונות עבור כלל גוני החברה – ובכלל זה שמירה על זכותם של בני זוג לבחור את האופן שבו הם מעוניינים להינשא ולהקים משפחה, הכרה בעושר המסורות והקהילות המרכיבות את העם היהודי בפרט ואת החברה הישראלית בכלל והגנה על זכויותיהן של אוכלוסיות שנפגעות מהמצב הנוכחי כמו מנوعי חיתון, מסורבות גט ועגנות.

ב-29 בנובמבר 1947 קיבלה עצרת האו"ם המאוחذות ההחלטה המחייבת הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, העדרת תבעה מיארך תושבי ארץ-ישראל לאחוז בעצםם בכל הצעדים הנדרשים מצד הזהם לביצוע ההחלטה. הכרה זו של האומות המאוחذות בזכות העם היהודי להקים את מדינתנו אינה ניתנת להפקעה.

זהו זכותה הטבעית של העם היהודי ^{ל להיות בכלל} עם ועם עמד בראשות עציו במדינת הריבונות.

לפיכך נתבונן, אנו חברי כיעצת העם, נציג היישוב העברי וה坦זעה הציונית, ביום סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל ובתקף זכותן הטבעית והיחסורית על יסוד החלטת
עצרת האו"ם המאוחذות אנו מבראים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, היא מדינת ישראל.

פרק פח.

בנשואין וגיירושין (רישום)

קודת הקובעת הוראות לרישום נשואין וגיירושין.

[23 צפפני]

פקודה זו תקרא פקודת הנשואין והגיירושין (רישום).

בפקודה זו יהיה למונח הבא הפירוש דלקמן, מלבד אם ע

רוש אחר —

„הרשות הרושמת“ פירושה הפקיד המסדר את הקידושי הנשואין נשואין אזרחים, האימים, בנשואין לפי דת האי בנשואין לפי דת הנצרות, הרביה, בנשואין לפי דיני ייע של השבט, בנשואין לפי דת הדרוזים.

3. הרשות הרושמת תרשום כל נשואין בשעת סדור הקין הפרטימ הבאים באربע העתקות שכל אחת ואחת מתן תהא חתובה חותמתה של הרשות הרושמת —

1. סקירה: נישואין וגירושין בישראל

א. רקע היסטורי וחוקי

הנישואין והגירושין בישראל מתנהלים על פי הדין הדתי של העדות הדתיות המוכרכות, וסמכות הכהrnעה הבלעדית בעניינים אלו מוקנית, בהתאם להשתיכותם הדתית של בעלי הדין, לרבות הראשית לישראל ולbetai הדין הרבנים או למוסדות דתיים-מדינתיים של עדות דתיות אחרות.⁹ המונופול שנותן למוסדות הדתיים-המדינתיים של העדות הדתיות ולפרשנות

הזכות להינשא מוכרת כזכות יסוד במישור הבינלאומי. בהצהרה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם של האו"ם משנת 1948 נקבע כי, "כל איש ואישה שהגיעו לפרקים ראשים לבוא ברבית הנישואין ולהקيم משפחה, אלא כל הגבלה מטעמי גזע, אזרחות או דת. הם זכאים לזכויות שות במעשה הנישואין, בתקופת הנישואין ובשעת ביטולם".¹¹

באמנת האו"ם הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות משנת 1966, שנכנסה לתקופה בשנת 1976, נקבע כי "הזכות לשאת בז'יזוג ולכונן משפחה תהיה מוכרת לגבר ולאישה שבגלל הנישואין", וכי "מדינות שהן צד באמנה זו ינקטו את הצעדים המתאימים כדי להבטיח שוויון בזכויותיהם ואחריותם של בני הזוג לעניין נישואין, בשושן הנישואין ובפירוקם".¹² מדינת ישראל ה策פה לאמנה זו בשנת 1991, אך הסתייגה מסעיף זה.¹³

הדתית שבה הם מוחזקים בענייני נישואין וגירושין מבידיל את מדינת ישראל משאר המדינות הדמוקרטיות במערב, אשר מקנות לאזרחותן זכות נישואין וגירושין אזרחית מכוח החוק.¹⁰

מקורות של המצב המשפטי המתוואר הוא בהסדר ההיסטורי שעוצב בעיקר בידי שלטונות המנדט הבריטי על ארץ ישראל, אשר הקנה לעדות דתיות שונות עצמאיות שיפוט בענייני נישואין וגירושין¹⁴ ואומץ, כמו חוקים ותקנות בנושאים אחרים, אל מערכת החוקים של מדינת ישראל.¹⁵

9 סמכות השיפוט בסכסוכים הקשורים בעניינים אלו מוקנית לערכאות דתיות. ראו: פנחס שיפמן, דיני המשפחה בישראל, א, ירושלים תשמ"ד.

10 אבשלום וסטרייך ונהום שיפמן, מיסגרת אזרחית לנישואין וגירושין בישראל, ירושלים תשע"ג, עמ' 37; שיiri ספקטורובן אריאן, הסדרי נישואים והסדרים תלפיים למיסגר זוגיות: סקירה מושווה, הכנסת, מרכז המחקר והמידע, 19.1.2015.

11 Universal Declaration of Human Rights UN, סעיף 16.

12 משרד המשפטים, כתבי אמנה 1040, אמנה ביןלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, סעיף 23.

13 בדומה לכך, בשנת 1991 ה策פה ישראל לאמנה לbijur כל צורות האפליה נגד נשים (CEDAW), אולם הסתייגה מסעיף 16 لأنמנה מהחייב את ביטול האפליה נגד נשים בכל הנוגע לענייני אישות, נישואין ומשפחה וקוראת לפועל יצירת שוויון מגדרי בעניינים אלו. בהתאם להסתיגותה של ישראל מסעיף זה, קבעה המדינה כי ככל שכללי הדת סותרים את סעיף האמנה בעניין המגדיר האיש, כללי הדין יגדירם על האמנה.

14 וסטריך ושייפמן, מיסגרת אזרחית (עליל העירה 10), עמ' 19. וראו גם: אמר, על מה אנחנו מדברים (עליל העירה 3).

15 סימן 51 לדבר המלך במוועצה על ארץ-ישראל, 1922 עד 1947

שיעור מנوعי החיתון

שיעורם של זוגות אשר אינם רשאים להינשא בישראל או שניצבים בפני קושי ממשמעותי לעשות כן, עלה משמעותית נוכח העלייה הגדולה מברית המועצות לשעבר במסגרתה עלו לארץ כמיליון עולים חדשים. מבין העולים מדינות אלו:¹⁷

ואולם, בראשית ימיה של המדינה הקיף המקרים הללו היה קטן יחסית, ולכען עברו מעט הזוגות שזכוותיהם נפגעו נוצרו פתרונות נקודתיים. משכך, עיגנו של המונופול בחוק התקבל ללא מהאה משמעותית הציבור.¹⁸

עם זאת, לאחר השניים חלו תמורות שונות בתחום הנישואין והגירושין: שינויים דמוגרפיים באוכלוסייה אשר בעקבותיהם גדל מספרם של מנوعי החיתון, אשר אין אפשרות להינשא בישראל כתוצאה מגבלות הדין הדתי; שינויים בהשकפת העולם של אוכלוסיות שונות באשר למוסד המשפחה בכלל ולמוסד הנישואין בפרט (ראו מסגרת); שהובילו לירידה במספר הזוגות שנישאים ברבנות,¹⁹ גידול בשיעור הזוגות אשר אינם מעוניינים בנישואין דתיים מסיבות אידאולוגיות ובוחדים להימנע מהם, וכן גברת התמייכה בקרוב הציבור בכינונו של מסלול נישואין אזרחיים. על אף שתמורות אלו הגדילו את הפער שבין המשפט לבין המציאות בשטח בענייני נישואין וגירושין, נותר על כנו ההסדר ההיסטורי שעוצב ערב הקמת

16. וסטריך ושיפמן, מסגרת אדרית (לעיל הערה 10), עמ' 20.

17. ראו: ידיה טרפן, שאול מברר ואלעד קפלן, הצעה לחוק גירוש מלכתי, ירושלים תשע"ד; אלון שלו, אלעד קפלן ושוקי פרידמן, בירור יהדות ישראל, ירושלים תשע"ט.

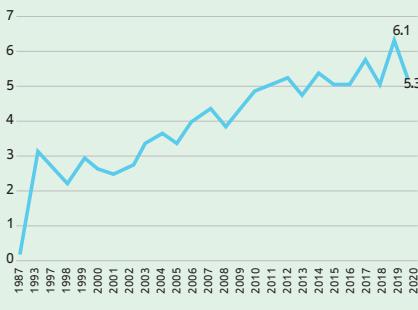
18. שם.

19. שוקי פרידמן, שחיקתו של הנטטום קוו ביחס לדת ומדינה, ירושלים 2019; גיא בן פורת, הלכה למעשה: חילומו של המרחב הציבורי בישראל, חיפה תשע"ג, עמ' 173-222.

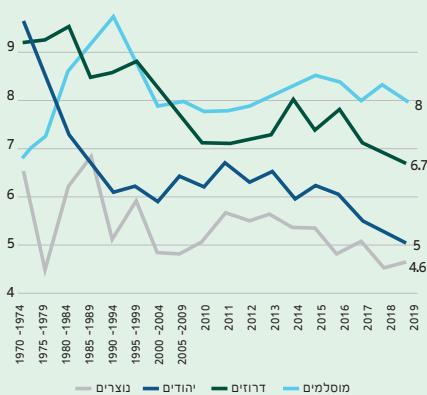
מדינת ישראל ולא נעשה שינוי במדיניות הנוהגת בתחוםים אלו בזירה הפוליטית. כך נשמרו בלעדותו של מוסד הנישואין הדתי וסמכותם הבלעדית של הרבנות הראשית ובתי הדין הרבניים לקבוע את מאפיינו.

שיעור הזוגות שאינם נישאים:

בשלושים השנים האחרונות ניתן לזהות מגמה ברורה של עלייה בזוגות החיים במשותף ללא נישואין.²⁰

במקביל, ניתן לזהות מגמת ירידת ברורה בשיעור הנישואין הגולמי בישראל.²¹

מציאות משפטית זו הביאה להלכה למעשה לפגיעה בזכויותיהם של אזרחים רבים המבקשים להינשא או להתרIOR את נישואיהם בישראל. במסגרת זו יש אוכלוסיות מסוימות שנשללה מהן עצם האפשרות להינשא בישראל.²² כך למשל, נמנעת אפשרות הנישואין מזוגות בני אותו המין, מבני זוג שהם בני דתות שונות ומבני זוג שמדוברים כ"מנועי חיתון" על ידי הרבנות הראשית ובתי הדין הרבניים. איההכרה בזוגיותם החוקית של אזרחים רבים פוגעת בזכותם להקים משפחה, זכות המונגנת באמנת האו"ם.

לצד זוגות אלו, במצב החוקי המתוואר, ישנו אוכלוסיות מסוימות מהן נמנעת אפשרות להינשא בהתאם לאמוןון ולהשקפת עולם, הגם שהן כשירות להינשא בישראל. בכך כר, נמנע מזוגות שאינם מעוניינים להינשא בהתאם לכללי הרבנות הראשית ומוסדות הדתות הלא-יהודיות, לעשות כן בהתאם לאמונתם. כך, נישואין שנערךו בישראל שלא על פי כללי מוסדות הדת, אינם תקפים לצורכי רישום במרשם האוכלוסין.

זוגות אלו נאלצים להינשא בחו"ל או לקנות את זכויותיהם כתא משפחתי מבלתי להיות רשומים כנשואים, זאת בשונה מבני זוג הנישאים דרך הרבנות או מוסדות הדת של העדות הלא-יהודיות בישראל.

20 ראו: אריאל פינקלשטיין, איליה גולדברג ושלומית רביצקי טורפף, דיזנטון דת ומדינה בישראל: 2022, ירושלים תשפ"ג, עמ' 89.

21 שם, עמ' 63.

22 להרבה על קבוצות האוכלוסייה השונות שנפגעו מהמצבי הקים ראו להלן בעמ' 31-29.

כדי ל证实 את הפגיעה המתוארת בזוגות, התפתחו במשך השנים הסדרים שונים המשמשים דה-יפקטו (אך לעתים דה-יורה בלבד) כמעין חלופות לנישואין הדתיים שבפיקוח המדינה:

מוסד הידועים הציבור: הכרה בזכויותיהם של בני זוג שאינם נשואים זה לזו באמצעות חקיקה שהעניקה הכרה נרחבת למוסד "הידועים הציבור",²³ וכן באמצעות פסיקות בתים שחזקו את מעמדם.²⁴

ברית הזוגיות לחסרי דת: חקיקה שהתקבלה בשנת 2010 ואפשרה לבני זוג הרשומים כחסרי דת להסדיר את יחסיהם באמצעות רישום במרשם פורמלי הקבוע בחוק.²⁵

ニישואין אזרחיים מחוץ לישראל: הכרת בית המשפט בטקס נישואין אזרחיים שנערך מחוץ לגבולות המדינה (ולעתים אף כאשר נערכו בתוך גבולותיה) כבני רישום במרשם האוכלוסין.²⁶

ニישואין פרטיים: מוגרות לא פורמליות מחוץ למערכת המדינית המאפשרות עredit נישואין באופן פרטי, בין באופן שתואם את ההלכה ובין שלא.²⁷

מהאמור עולה כי על אף שבמדינת ישראל מעולם לא כוננו נישואין אזרחיים חילוניים בחוק, הרי שבפועל ניתן מענה מסוים לצורכייהם של הזוגות הנפגעים במסגרת הסדרים אלו שפורטו. יחד עם זאת, כפי שתואר במסמך זה, ההסדרים המתוארים העניקו פתרון חלקי בלבד למצוקותיהם של האוכלוסיות הנפגעות מדיני הנישואין והגירושין הדתיים. החלופות השונות לנישואין ולגירושין הדתיים אומנם סייעו בהתמודדות עם מצוקותיהם של זוגות מנوعי הition ברמה המעשית, ואף כרשו במידה מסוימת במעטם הבלעדי של הנישואין הדתיים, אך בה בעת/non סייעו לשمر את המצוيات המשפטיות ואת המונופול הדתי על הנישואין הנערכים מטעהם של מדינת ישראל.²⁸

23 ראה להלן בעמ' 32-33.

24 שחר ליפשיץ, הידועים הציבור בראוי התיאריה האזרחיות של דיני המשפחה, חיפה תש"ה, עמ' 227-236.

25 חוק ברית הזוגיות לחסרי דת, התש"ע-2010.

26 בג' 143/143 פונק שליאג'ר ב' משרד הפנים, פ"ד יז(1); שחר ליפשיץ, 'דיני המשפחה בעידן האזרחי: מדיני הנישואים של מי שנישאו מחוץ לגבולות המדינה אל היום שאחריו כינום של נישואים אזרחיים בישראל', משפט ועסקים, (תש"ט) עמ' 447-498; במסגרת ערעור על שתי עיתורות מהנהלות בית המשפט, קבע בית המשפט העליון כי על פקיד הרישום לרשות נישואין אשר תחרשו על פ"ד דיני מדינת יוטה שבארכזות הברית ונערך באמצעות הייעודות חזותית (zoom), בעוד בני הזוג נמצאים פיזית בישראל, ראה: ע"מ 7368/22 משרד פנים' ב' ב'irl.

27 הפסיקה הכרה בהשלכות מסוימות טל טקס קידושין אשר נערכו לפני כלל ההלכה היהודית באופן פרטי וחוץ לכותל הרבנן, הגם שלאו עשויים להיות אסורים על פי החוק (ראו: פקודת הנישואין והגירושין (רישום), 1919, סעיף 7). לעומת זאת, יערר כי הפסיקה הבחינה בין מצבים של הכרה להינשא בקידושין פרטניים לבן מצב של בחירה לעשות כן לעניין זכויותיהם וזכויותיהם המשפטיות של בני הזוג. ראו לדוגמה: בג' 51/69 רודניצקי ב' בה"ד הגדול לערורים ואח, פ"ד יז(1), סעיף 704.

28 וטריריך ושיפמן, מסגרת אזרחים (לעל הערה 10), עמ' 15.

ב. המונופול הדתי על נישואין יהודים בישראל

הסדרי הנישואין והגירושין עבור יהודים

בהתאם לשונה של הפקודה המנדטורית אשר נחקקה כשתיים טרם הקמת הרפובליקה הישראלית, הוקנתה סמכות רישום הנישואין בין בני זוג יהודים לידי "הרבי".²⁹ מלשון זו של הפקודה משתמש לכארה כי כל רב קהילה רשאי לערוך נישואין ולרשום אותם. ואולם, עם קום המדינה הוענקה הסמכות לקבוע מי יכהן כרב רoshem נישואין למשרד הדתות, ובפועל הוענקה כהונה זו רק לרבניים אשר קיבלו אישור מהרבנות הראשית.³⁰ בעבר שנים רבות קבע חוק הרפובליקה הראשית לישראל, התש"ס-1980 כי הרבנות הראשית היא המוסמכת למנות רושמי נישואין ולפקח על פעילותם.³¹ נישואין,³² ובהמשך קבע גם כי היא המוסמכת למנות רושמי נישואין ולפקח על פעילותם.³² לבסוף עוגנה סמכות זו מפורשת גם בפקודה המקורית עצמה במסגרת תיקון משנת 2013.³³

אם כן, הסמכות הקשורה בערכיהם של נישואין יהודים נתונה כיוון בלבד לרבות הראשית. סמכות זו מאורגנת בפועל בידי המועצות הדתיות המקומיות.³⁴ טקסי הנישואין היחידים הזכויים להכרה מדינית פורמלית הם נישואין הנערכים על פי דין תורה בהתאם לפרשנות הבלעדית של הרבנות הראשית את הדין הדתי.³⁵ לעומת זאת טקסי קידושין פרטיים, אשר נערכו על פי ההלכה היהודית אך לא התבצעו דרכן מערך הרבנות המדינית ובאמצעות רב שהוסמרק על ידה, אינם מוכרים לעניין רישום הנישואין. לא זו אף זו, ערכיהם של טקסי אלו עלולה להיות עבירה פלילית לפי סעיף 7 לפקודת הנישואין והגירושין (רישום).

הסמכות בענייני גירושין למי שנישאו כדין תורה מסורה לבתי הדין הרבניים שבראשם עומד אחד משני הרבניים הראשיים המשמש כנשיא בתי הדין הרבניים.

בעיות הנובעות ממונופול הרבנות ובתי הדין הרבניים

ההסדר הקיימים בסוגיית הנישואין של יהודים מעורר קשיים שונים בפן הדתי, החברתי, התרבותי, המוסרי והמשפטי.³⁶ בתוך כך, פוגע ההסדר הקיימים בכשרוותם של זוגות להינשא בישראל או באפשרותם לעשות כן בהתאם לאמונותם וلتפיסתם והוא אינו משקף את מגוון העמדות והkahilot של הציבור היהודי בישראל.³⁷ לצד הקשיים הכרוכים במונופול של

29 סעיף 2 לפקודת הנישואין והגירושין (רישום), 1919, חאי" ב' פ"ח 876.

30 פנסח שיפמן, 'מי רשאי לשמש "רושם נישואין" בישראל?', משפטים, יא (תשמ"ה), עמ' 225-224.

31 חוק הרבנות הראשית לישראל, תש"ס-1980, ס"ח 90.

32 תיקון מס' 1 לחוק הרבנות הראשית לישראל, התש"ס-1980, ס"ח תשס"ד 300.

33 חוק לתיקון פקודת הנישואין והגירושין (רישום) (מס' 2), התשע"ג-2013.

34 עד לשנת 2013 היה יכול כל אדם להירשם לנישואין רק במקרים מסוימים, אך תיקון לפקודת הנישואין והגירושין (רישום) (מס' 2), התשע"ד-2013, ס"ח 29.

35 סעיף 2 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (ニישואין וגירושין), התש"ג-1953.

36 להרבה ראי: סנדייר וSHIPMAN, מסגרת אזרחותית (עלערה 10), עמ' 9-10.

37 שחר ליפשיץ, ברית הזוגות, ירושלים תשע"ד, עמ' 26-23.

הרבנות על הנישואין הדתיים, מעוררים גם הגירושין הדתיים דרך הרבנות בלבד קשיים ניכרים, אשר באים לידי ביטוי מרכזים במצבים של סרבנות גט ושל עגינות הכרוכים בפגיעה אנושה בנסיבות אדם של המבקשים להתיר את נישואיהם.³⁸

הנכisa לנישואין

1. **קביעת הנסיבות של בני זוג להינשא בישראל:** על פי המצב החוקי במדינת ישראל, חלים על בני זוג דיני נישואין וגירושין אשר נקבעים על פי השתייכותם הדתית, שאינה נזונה לבחרתם (אלא אם בחרו להמיר את דתם), ומשפיעה על כשרותם להינשא. בהתאם להנחיות הרבנות הראשית, מעמדם האישי והמשפחתי של בני הזוג צריך להיות מבורר טרם הנישואין כדי לוודא כי אין מניעה להשיא אותם על פי כללי ההלכה היהודית. במסגרת זו נבדק האם בני הזוג הבאים להינשא אכן פנוים ולא נשואים, והאם יש להם היתר להינשא זה להה עלי פי כלל ההלכה.³⁹ במסגרת זו מבחין הדין הקיים בין אזרחים שיש להם כשרות להינשא לבין אזרחים שאינם כשרים להינשא כלל או שאינם כשרים להינשא למי שהם מבקשים להינשא לו.

2. **בירור הנסיבות של בני הזוג להינשא על פי דין תורה:** על פי הנחיות בירור יהדות של הרבנות הראשית משנת 2010, יהותו של כל אדם חייבת להיות מבוררתטרם ניתנים לו שירות דת התלויים ביהדותו, ובראשם רישום לנישואין. על בסיס בירורי היהדות, בתיהם הדינים הרבניים מנהלים מאגר ממוחשב של "מעוכבי חיתון" שנמנעו מהם להינשא. במילים אחרות, אימוץ של פרשנות מחמירה של ההלכה היהודית על ידי הרבנות הראשית ובתי הדין

הרבניים הביאה ליצירת מגננים של הטלת ספק בכשרות היוסין של אזרחים שרשומים כיהודים במרשם האוכלוסין. המשך נקיטתה של מדיניות זו צפוי להוביל לכך שבמהלך 30 השנים הקרובות לעמלה מחצי מיליון אזרחים יידרשו לעבר חוקת יהדות אם יבואו להירשם לנישואין ברבנות.

3. **טקס הנישואין:** לפי הנחיות הרבנות הראשית לישראל, טקס הנישואין יכול להיערך רק על ידי מי שקיבל אישור לכך ממוסצת הרבנות הראשית או אישור חד-פעמי מרוב רoshם נישואין.⁴¹ מציאות זו מביאה לכך שיעציב טקס הנישואין על ידי בני הזוג מוגבל בהתאם למדרניות ההלכתית של הרבנות הראשית. כך למשל, טקס נישואין שנערך בהתאם למסורתם של יהודים יוצאי אתיופיה אינו מוכר לצורך רישום לנישואין ברבנות הראשית,⁴² והיא

38 שם, עמ' 31-26.

39 הרבנות הראשית לישראל, נוהל רישום נישואין, סעיף 5א.

40 פנקלשטיין, גולדברג וביצקי טורף, דישונתן דת ומדינה (עליל העלה 19), עמ' 69.

41 הרבנות הראשית לישראל, נוהל רישום נישואין, סעיף 65 א

42 אריאל מואב, "יהודים יוצאי אתיופיה מול הממסד הדתי: כרוניקה של איהכלה", דעתות, 86, (תשע"ט), עמ' 13-17.

גם איננה מאפשרת שאישה תעדוך את טקס הנישואין, על אף שיש גישות הלכתיות המאפשרות זאת.⁴³

התורת הנישואין

במסורת היהודית יש שני קשיים פנימיים הלכתיים מרכזיים שלולמים למןעו יציאה מהקשר הזוגי: סרבנות גט ועגינות. לפי ההלכה היהודית, התורת נישואין מתבצעת בשני מקרים: גירושין, SMBOSIM על מנת גט של הבעל לאשתו או פטירה של אחד מבני הזוג. במקרה של גירושין, כאשר אחד מבני הזוג לא נותן את הסכמתו לירושין ומסרב להתרgesch, הרוי שבן הזוג الآخر הופך להיות מסורב גט.⁴⁴ מצב של סרבנות גט עלול לגרום לשאלות קשות על חייו של מסורב הגט.

השלכות אלו חמורות יותר כאשר מדובר בஸורבת גט שהיא אישة: על פי ההלכה, אישة לא תוכל להינשא לגבר שעימו קיימה יחסי מין בזמן שהיתה נשואה לגבר אחר. לעומת זאת, אם האישה תקים זוגיות חדשה לפני קבלת הגט, היא עלולה להיאסר לנישואין עם בן הזוג החדש גם לאחר קבלת הגט. כמו כן, ילד שנולד לאישה נשואה (ובכללה לאישה מסורבת גט) מי שAINO בעלה נחשב למזרד, והוא ואצצאיו אינם יכולים להינשא ליהודים שאינם ממזרדים. מבחינה הלכתית יתכן חשש ממזרות בכיל מקרה שבו אישة יהודיה שנישאה כדת משה וישראל Tabia ילדים לעולם מגבר אחר ללא שהתרgesch מבعلا הקודם באופן שתקף על פי ההלכה.⁴⁵

קיימת שאלת עקרונית, האם חשש זה קיים גם כאשר זוגות נישאו בטקס אזרחי שהתקיימו בו היסודות המסתיקים לנישואין כדת משה וישראל, בין בני הזוג התכוונו לעדרוך נישואין כהילה ובין שלא.⁴⁶ ואולם, לדעת רוב הפוסקים במאת השנים האחרונות, ילדיו של מי שנישאה בנישואין אזרחיים ולאחר מכן הקימה משפחה חדשה אינם נחשבים ממזרדים, והם יכולים לבוא בקהל ישראל, ככלו להינשא יהודים אחרים ללא חשש.⁴⁷

זאת ועוד, אישת מסורבת גט אינה יכולה להינשא לגבר אחר, זאת בגין גבר מסורב גט אשר יוכל לקבל היתר חריג לשאת אישת שנייה על אף היותו נשוי עדין לאשתו הראשונה. בשל כך, מבחינה הלכתית ולכון גם מבחינה מעשית, מצבן של הנשים מסורבות הגט חמור יותר מאשר של הגברים מסורבי הגט.

43 ראו: מיכל טיקוצ'נסקי, 'האם מותר לאישה לעורך חופה?', ש"ת משבית נפש באתר בית ההלל, www.mesivat-nefesh.org/post-411.il. לא זו אף זאת, קיימות גישות הלכתיות המתייחסות לנשים לקחת חלק פעיל אף יותר בטקס הקידושן ולברך את שבע הברכות במעמד החופה, ראו: דוד ביגמן יוסף סלונניק, 'האם אישת יכולה לברך ברכת החתנים?', צהר מג (תשע"ט), עמ' 189-206. עתירה בנסיבות של ריקמן תליה ועומדת בגב'ז והודיע בה הוקפה בשלב זה, ראו: בג"ץ 7363/21 המרכז לקידום מעמד האשה ע"ש רות ועמנואל ריקמן ואחר' כי השור לשירותו דת.

44 בעבר לצורך ביצוע הירושין נדרש הסכמת הבעל בלבד, אך מאז נתקן חרם דרבנן גורשום במאה ה-11, נדרשת הסכמה הדדית, הן של הגבר והן של האישה, כדי להתרgesch, ראו בהרחבה: עמיידה רדזינר זיבינו גרשום במדינת ישראל: כפיית גט מול היור נישואין ושרשי "מנגה בת הධין", דיני ישראל, לד (תשפ"א), עמ' 351-352.

45 וסטריך ושיפמן, מסגרת אזרחית (לעל הערה 10), עמ' 43.

46 התשובה לשאלת זו תלויה במשמעותה: האם בכל יכולם להתקיים יסודות של קידושן כהילה בנישואין אזרחיים? המענה לשאלת זו מושפע על העמدة ההלכתית ביחס לצורך גט להתרשם של נישואין אלו.

47 וסטיריך ושיפמן, מסגרת אזרחית (לעל הערה 10), עמ' 49-48.

במקרה שבו בין הזוג נעלם, ואין הוכחות ברורות לכך שנפטר או שהוא איננו כשיר מבחינה משפטית לחת גת, בת זוגה נותרת עגונה ונחשבת לנשואה על פי ההלכה, ומישך נמנעת ממנו האפשרות להינשא לגבר אחר, על כל ההשלכות המתוארות לעיל ביחס למסורבת גת.

במהלך הדורות הוצעו פתרונות הלכתיים רבים לביעית העגנות ומוסבות הגט, שכולים גם פתרונות מונעים לפני הנישואין, דוגמת הסכמי קדם נישואין למניעת סרבנות גת וגם פתרונות לאחר הנישואין, דוגמת הטלת סנקציות על בן הזוג הסרבן. נוסף על כך, דומה כי בעשורים האחרונים חלו התפתחויות חיוביות מסוימות בהתנהלותם של בתיה הדין הרבניים בסוגיה זו, דוגמת הרחבתה הניכרת של עילות הגירושין הקיימות ואימוץן של עילות גירושין חדשות.⁴⁸

סרבני גט

מספר סרבני הגט שהוטלו עליהם סנקציות בשנים 2013-2019 נע בין 37 ל-51 בשנה, אך קשה לאמוד את הקיף ופופולריות סרבנות הגט במקרים שבהם לא הוטלו סנקציות.⁵¹

על אף שלא ניתן להתעלם מהתפתחויות החיוביות אלו ומאפשרות המעשית לצמצם את התופעות הביעתיות של עגינות וסרבנות גט, הרי שאין בהתקנות המתוארת או בפתרונות שפותחו כדי לפטור את הביעתיות הקיימת בדייני הגירושין הדתיים. תחילה, עילות הגירושין המודרניות טרם

אומצו בידי כלל הדינים, והן אינן מושمات בכל בתיה הדין הרבניים, אשר מוסיפים לדריש הוכחת אשמה בפирוק הקשר לשם גירושין;⁴⁹ זאת ועוד, אימוץ פרשנות הלכתית מחמירה מוביל לכך שבתי הדין הרבניים ממעטים להשתמש בחלוקת מן הכלים היצירתיים העומדים לרשותם להתמודדות עם תופעות סרבנות הגט והעגינות.⁵⁰

לא זו אוף, התפתחויות חיוביות אלו אינן מסייעות בפתרון הביעתיות היסודית הנעוצה בדייני הגירושין הדתיים ברמה המהותית, ולפיכך אין די בהן. דינים אלו אינם מכירים בצורה חד-משמעות וברורה בזכותו העקרונית של כל אדם להתגרש מבן זוגו ללא תלות בהתנהגות הצדדים או באשמתם בפирוק הקשר, זכות המהווה יסוד מרכזי בדייני הגירושין הנוהגים מרבית המדינות המערביות.⁵² נוסף על כך, בהינתן הדרישה העקרונית להוכחת אשמה מצד בן הזוג בפирוק הקשר; הרי שפטורנות אלו אינן מיתירות את הצורך לאטר את הצד האשם, ולפיכך אינם מונעים את הפגיעה החמורה בפרטיהם של בני הזוג, המהווה חלק אינהרנטי מהליך הגירושין הפלשניים.⁵³

48 אבישולם וסטריך ועמיי רדז'ין, 'מהפכו ושמורות בפסקת בית-הדין הרבני - על אכיפת גירושים בטענת "מאי" עלי", עיוני משפט, מב (תש"ף), עמ' 685; שי זלברברג ועמיי רדז'ין, 'תחייה של עילת "מות הנישואין": שיטת רבינו ירוחם בבית הדין הרבני', משפטים, מט (תשע"ט), עמ' 167.

49 זלברברג ורדז'ין, 'תחייה של עילת מות הנישואין', עמ' 116-117. 50 כך למשל עליה מהתבטאותיהם של דינים נגד ערכית הסכמי קדם נישואין למניעת סרבנות גט, ראו: עמיי רדז'ין, 'gitin - מצוות התלויות בארץ?' הסכם קדם נישואין למניעת סרבנות גט: בין אמריקה לישראל, משפטים, מז (תשע"ח), עמ' 20-12. דוגמה נוספת היא המנעות בתיה הדין מכפיות גט והסתפקותם במרבית המקרים בחיבור או המלצה לgett, משקלן חומרה. ראו: שיפמן, דין המשפטה, א, עמ' 419-418.

51 פינקלשטיין, גולדברג ורבצקי טורפּ, דושננתן דת ומדינה (לעל הערה 19), עמ' 125-121. 52 יש לציין כי לא קיימת הסכמה באשר להיקפה של הזכות להתגרש ולתנאייה גם בקרב המדינות המערביות שבן מתקים משטר של גירושין ללא אשמה. להרחבה על משטרים שונים של גירושין ללא אשמה ומשטרים של גירושין על פי דרישת, ראו: שחר לפישץ, 'ברצוני להתגרש ומיזה על ההסדרה האזרחיות של הגירושין', עיוני משפט, כח (תשס"ה), עמ' 671. 53 שם, עמ' 698.

ג. נישואין בעדות הלא-יהודיות

בדומה לנישואין וגירושין בין יהודים, גם בעדות הלא-יהודיות מתנהלים נישואין וגירושים על פי כללי הדין האישי הדתי של בני הזוג הנידונים ותחת סמכותם הבלעדית של בתיהם הדתיים הרלוונטיים, השריעיים או הכנסייתיים. לכארה מצב משפטיה זה, שਮוענקת בו עצמאוֹת שיפוטית להקלות מיוחדות, משקף מצב של "אוטונומיה תרבותית" אשר נתפס כמצב ראוי במדינה דמוקרטית.⁵⁴ יחד עם זאת, כפי שיתואר להלן, המצב המשפטי הnochichi אינו ניתן לבחירה של בני הזוג ומאפשר פגיעה ניכרת לבני זוג המשתייכים לקבוצות מיוחדות, ובעיקר בנשים, במסגרת הליכי נישואין וגירושים המתנהלים על פי הדין הדתי, ולכן הוא אינו עולה בקנה אחד עם עקרון האוטונומיה התרבותית.⁵⁵

על רקע פגיעתו של הדין האישי הדתי בנשים מוסלמיות ונוצריות, הנהיגו ארגוני חברה אזרחית הפועלים בקרב החברה הערבית בישראל מאבק לצמצום סמכויות בית הדין, השריעיים והכנסייתיים. מאבק זה הוביל לתיקון מס' 5 לחוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995, שנחקק בשנת 2001. תיקון זה הותיר לבתי הדין הדתיים סמכות שיפוט יהודית רק בענייני נישואין וגירושים, והשווה את סמכויותיהם הייחודיות לאלו המוענקות לבתי הדין הערביים.⁵⁶

מאבק זה זכה להתנגדות בטענה כי מהלך זה מצמצם את האוטונומיה התרבותית של המיעוט הערבי בישראל.⁵⁷ בתי הדין השריעיים והכנסייתיים הזוכים לאוטונומיה דתית משמשים כמכשור להעצמת הלכידות החברתית והפוליטית בקרב המיעוט הערבי בישראל. לפיכך הם אינם נוטים לשתף פעולה עם פטרונות אזרחיים למטרות שמעוררים דיני הנישואין והגירושים הדתיים; זאת מتوزח חשש שפרטנות אלו עלולים לעורר על האוטונומיה החברתית והפוליטית של קבוצות המיעוט.⁵⁸ מהסקירה המתוארת לעלה כי היעדרו של מסלול אזרחי לנישואין ולגירושים מנסה על נשים לעקוף את המערכת הדתית ואת סמכות בית הדין הדתיים ולחמוק מהן.

54 למקורה של הביטוי ראו: עריון הווארי, 'פוליטיקה של דיני אישות בקרב פעילות פמיניסטיות פלסטיניות', פוליטיקה, 32 (תשפ"ג), עמ' 81-115.

Michael Karayanni, 'Multiculture Me No More! On Multicultural Qualifications and the Palestinian Arab Minority 55 of Israel', *Diogenes*, 215 (2007), pp. 39-58; Michael Karayanni, *A Multicultural Entrapment: Religion and State Among the Palestinian-Arabs in Israel*, Cambridge 2021

56 סעיף (3) ב(1) לחוק בית המשפט לענייני משפטה, התשנ"ה-1995.

57 שרין בטשווין, 'ニシואים אזרחיים והמעוט הפלטני בישראל', *זהויות 6* (תשע"ה), עמ' 107-111.

58 וסטריך ושיפמן, מסורת אזרחתית (לעיל העראה 10), עמ' 34; הווארי, פוליטיקה של דיני אישות (לעיל העראה 54), עמ' 96-97.

ニישואין וגיורשין בקרוב מוסלמים כפופים לדין הדתי الشرعي ומתנהלים בתבי הדין השעריים מכוח החוק.⁵⁹ עד שנת 2001 היו בתבי הדין השעריים כפופים למשרד לשירותי דת, ואילו החל משנה זו הוכפפו למשרד המשפטים.

ニישואין אזרחים אינם מוכרים בתבי דין השערוי; הם מוכרים כבטלים מעיקרם, וכך תוצאותיהם אינם מוכרכות על ידי בתבי הדין, והם אינם מקנים לבני הזוג זכויות כלשהן.⁶⁰ לפיכך, גם הדין המוסלמי, כמו הדין היהודי, אינו מעניק פתרון לבני זוג שאסורים להינשא על פי חוקי השערעה, למשל נישואין של אישת מוסלמית עם גבר שאינו מוסלמי (ニישuai גבר מוסלמי עם אישת נוצריה או יהודיה הם מותרים).⁶¹

בדומה לדיני האישות היהודיים, גם דיני האישות השעריים מציבים נשים בעמדת נחיתות ביחס לגברים, על אף ניסיונות המחוקק לאורך השנים לצמצם את פערו הכוח המובננים. על אף שהאישה רשאית לה坦נות על חוזה הנישואין בעת נישואיה כרצונה, הרי בהתאם לחוזה הנישואין הסטנדרטי המוצע לבני הזוג עם נישואיהם נתונה לבעל סמכות חד-צדדית לגורש אותה.⁶² נשים מוסלמיות המבקשות להיפרד מבعلיהן חשופות לתביעות "ציוות" לבعلיהן, כאשר איזיותן עלול לגרום פגיעה בזכותן למזונות.⁶³ זאת ועוד, על אף קיומו של איסור פלילי בחוק הישראלי על ריבוי נשים, ועל אף אפשרות העקרונית של נשים מוסלמיות להתנות על חוזה הנישואין בעניין זה, הרי שבפועל מתקיים בחברה המוסלמית מצבים של ביגמיה ופוליגמיה אשר זוכים לאשרור בדיון המנהגי.⁶⁴

נוצרים

בהתאם לחוק הישראלי הוענקה לבתי הדין הכנסייתיים סמכות שיפוט ייחודית בענייני נישואין וגיורשין.⁶⁵ בישראל מוכרכות רק עדות דתיות נוצריות אשר הוכרזו בצו,⁶⁶ ובהן העדות הקתוליות, העדות האורתודוקסיות, העדה הלטינית והעדת

59 סימן 52 לדבר המלך במעצה על ארץ-ישראל, 1922 עד 1947, קבע כי על מוסלמים يولח חוק זכויות המשפחה העות'מאנית (1917); חוק הפרצדורה של בתבי הדין המוסלמים הדתים 1933 ה.

60 וסטריך ושיפמן, מסגרת אזרחית (לעל הערת), עמ' 33.

61 ראו: בטשווין, נישואים אזרחיים (לעל הערת) (57), עמ' 107.

62 השאמן סעודה, 'קשר הנישואין באסלם וدرיכו תורתו', עת סיע, 3, תשע"ד (מקוון).

63 שירין בטשווין, ניר עמדה: ציונות זוגי בתבי דין הדתים, ח'יפה 2010.

64 סעיף 176 לחוק היזונשיין, 1977-1977; ראייה אבורביע, 'הפלגמיה במשפט הישראלי: לקרה גישה היברידית' מסע רפלקסיבי בעקבות יצירדי ת' פורד, 'מעשי משפט', אי (2020), עמ' 76-53; ראייה אבורביע, 'בתוך החוק, מחוץ לצדק':

פלגמיה, אזרחות מגדרית וקולוניאלית במשפט הישראלי', בבי ברק תשפ"ג.

65 סימן 54 לדבר המלך במעצה על ארץ-ישראל, 1922 עד 1947.

66 סימן 2 לדבר המלך במעצה על ארץ-ישראל, 1922 עד 1947. בשנות ה-70' הוכרזה גם העדה האוונגלית האפיסקופלית כעדת נוצרית רשמית.

המרונית.⁶⁷ הליכי הנישואין והגירושין מתנהלים בכל אחד מבתי הדין הכנסייתיים ועל פי הדין הדתי של העדה הדתית הנוצרית הרלוננטית. בניגוד לבתי הדין הדתיים היהודיים והשרענאים הנתונים לפיקוח מדינתי, בתיהם הכנסייתיים זוכים לעצמאות לעניין סדרי הדין והנהלים הנקבעים על ידם,⁶⁸ אשר על פי רוב אינם גלוים לעין הציבור ומשתנים מעדה דתית אחת לאחרת בהיעדרן של תקנות המסדריות את פעילותם.⁶⁹

זוגות הנמנים עם העדות הקתולית והעדת הלטינית כלל אינם רשאים להתגרש על פי הוראות הדין הדתי, שאינו מתייר גירושין, זאת בגין לבני העדות האורתודוקסיות.⁷⁰ עיגונו של הדין הדתי מוביל לכלייה בקשר לנישואין ללא הזכות יציאה ממנה ולא מאפשרות להינשא מחדש. אומנם בני העדות הקתולית רשאים להמיר את עדתם הדתית ולהצטרף לעדה האורתודוקסית לצורך קיומו של הליך גירושין, אולם במקרים שבהם אחד מבני הזוג מסרב לעשות כן, harusו בן זוגו לסרבנות גירושין.⁷¹

לא זו אך זו, עקב שמרנות הקהילות הנוצריות נמנעת מנשים נוצריות אפשרות לפתח בחיים משותפים עם בן זוג חדש אף ללא נישואין, וכןן הן חשופות יותר לסכנותות לשם הסכמת הבעל לגירושין. משכך, נשים נוצריות חשופות גם הן לאפליה חמורה בבתי הדין הכנסייתיים כתוצאה מהכפפתן לדיני האישות הדתיים.

דรอיזם

בניגוד לעדות הדתיות האחרות שהוזכרו, העדה הדרויזית לא הוכרה כעדת דתית רשמית מכוח סעיף 52 לדבר המלך, אולם לאורך השנים העניק לה המחוקק הישראלי מעמד של עדת דתית מוכרת והכיר בסמכויות בתיהם הדרויזים בתחום המعتمد האישי.⁷²

בדומה לחוק שיפוט בתיהם דין רבנים, מקנה חוק בתיהם הדרויזים סמכות שיפוט יהודית ובcludית בענייני נישואין וגירושין לבתי הדין הדתיים של העדה ביחס לדרויזים אזרחי המדינה או תושביה.⁷³ דין האישי הדרויזי מקנה לנשים דרויזות זכויות שוות לזכויותיהם של גברים דרויזים במעטפת העניים. דוגמה לכך היא זכותה

67 שירין בטשון, בתיהם הכנסייתיים בישראל: מבט מגדרי, חיפה 2012, עמ' 2-3. לפיכך, נוצרים פרוטסטנטים אינם רשאים להינשא בישראל, מפני שהם משתווים לעדה דתית שאינה מוכרת.

68 בג"ץ סלמאן ב' הארכיבישוף בולוס סיאא אוח' (LawData 23.2.2009).

69 שירין בטשון, בתיהם הכנסייתיים בישראל (לעל הערה 67), עמ' 5.

70 הדין הקתולי מתייר הכרזה על בטלות הנישואין במקרים חריגים ומאפשר פירוד ללא גירושין. ראו: שם, עמ' 6.

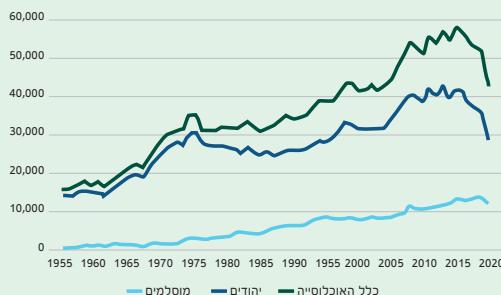
71 שם, עמ' 9-8, 13.

72 חוק בתי הדין הדרוזים, התשכ"ג-1962; תקנות העדות הדתיות (ארגוני) (העדת הדרוזית), התשי"ז-1957.

73 סעיף 4 לחוק בתי הדין הדרוזים, התשכ"ג-1962.

של האישה הדרוזית לגרש את בעלה כשם שהוא זכאי לגורשה.⁷⁴ נוסף על כך, הקניית סמכות לבתי הדין הדרוזים בעניינים הנלוים לגירושין מותנית בנסיבות של שני בני הזוג לכך.⁷⁵ דין אלנו נובעים מעקרונותיה של הדת הדרוזית הדוגלת באידיאל של שוויון בין נשים לגברים.⁷⁶ על אף האמור, ניתן להצביע על פער בין זכויותיהן המשפטיות הנרחבות של נשים דרוזיות מכוח הדין הדתי לבין המצויאות בשטח, שבבה מקרים רבים נשלות מנשים דרוזיות זכויותיהן במסגרת הליכי גירושין ומתקיים דה-יפקטו איזושווין ביחס לנשים הדרוזיות. זאת, בעיקר נוכח השפעתם של חסמים חברתיים הנובעים מיחסם הכהן בעדה הדרוזית.⁷⁷

**מספר הזוגות הנישאים בישראל נמצא בעלייה, בהתאם לגידול האוכלוסייה,
אך בשנים האחרונות חלה מגמת ירידה בנתונים אלו:**

מספר הזוגות היהודיים שנישאו דרך הרבנות הראשית עמד בשנת 2019 על 78.33,354

מספר הזוגות המוסלמיים שנישאו בשנת זו עמד על 12,900, בעוד עדות הנוצריות נישאו בשנת זו 803 זוגות.

על אף העלייה במספרים המוחלטים, שיעור זוגות הנשואים בישראל (ביחס לכלל האוכלוסייה של אותה עדה דתית) החל לרדת בהדרגה מאז שנת 2009 בקרבת זוגות יהודים ומוסלמים, ובאיילו בקרב העדות הנוצריות החל שיעור זה לרדת בהדרגה מאז שנת 2014.⁷⁹

74. נבי בלס, 'איפה הקול שלו? מסע פמיניסטי בקהילה הדרוזית בדרך לעירכידין אחרית, מעשי משפט, ב (2009), עמ' 111-108.

75. חוק בתי הדין הדרוזים, התשכ"ג-1962, סעיף .5.

76. שכיב סאללה, מולדות הדרוזים, תל אביב תשנ"ט, עמ' .49. 77. נבי בלס, איפה הקול שלו (לעיל הערה 74). כך למשל, עד לאחרונה נשים לא ראו את הפניה לבתי המשפט לענייני משפחה כאפשרות ממשית ופונק לבתי הדין הדתיים.

78. פיקלשטיין, גולדברג ורביצקי טורוף, 'דושנתון דת ומדינה' (לעליל הערה 19), עמ' 61-62. יש לציין כי בשנת 2020 עמד נתון זה על 27,006, אך ניתן להניח שירידה זו הושפעה מאוד מההשלכות של מגפת הקורונה (או שם).

79. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נתונים לקרה ט' באב, תשפ"ג-2023, 30.7.2023.

ד. האוכלוסיות הנפגעות מהמצב הנוכחי: נתונים כמותיים

מי שאינם יכולים להינשא במדינת ישראל

1. **חרדיות:** בני זוג המשתייכים כל אחד לעדה דתית אחרת אינם יכולים להינשא במדינת ישראל. בכלל זאת מי שאינם רשומים כבני אחת העדות הדתיות – ומוכנים בדרך כלל חסרי דת – שאינם יכולים להינשא למי שרושיםם כיהודים או כבני אחת העדות הדתיות האחרות.

מספר חרדי הדת בישראל עמד בשנת 2021 על 400,422 אזרחים. בשנים 2017–2020 שיעור הזוגות החיים במשותף ללא נישואין מקרוב אוכלוסייה חרדי הדת עמד על 12.4%, שיעור כמעט כפול משיעור הקבוצה המקבילה בקרב הרושיםם כיהודים. אפשרותם של חרדי הדת להירשם כבני זוג במרשם מדינתי הוכרה במסגרת חוק ברית הזוגות לחסרי דת, התש"ע-2010. אולם קשה לראות באפשרות חוקית זו פתרון מהותי לבעה, מפני שהיא פותחה רק בפני קבוצה מצומצמת בלבד של זוגות שבhem שני בני הזוג חרדי הדת.⁸⁰ בפועל, נכון לשנת 2022, מאז נוסד מרשם ברית הזוגות בשנת 2010 נרשמו בו רק 147 זוגות (כלומר, כ-12 זוגות בלבד בכל שנה).

2. **מעוכבי חיתון:** עברו אלו הרושיםם כיהודים, רישום לנישואין אינו אפשרי אם הם מוגדרים כ”מעוכבי חיתון” על ידי הרבנות הראשית. נכון לשנת 2021 רשיימת מעוכבי החיתון ברבותות הראשית כוללה 6,725 נשים וגברים, שחלות עליהם מגבלות הלכתיות להינשא (לא יהודים, ממזרים או ספק ממזרים, מי שנישאו כהילכה אך עשו זאת שלא במסגרת הרבנות, בני זוג שהזרו לחיות יחד לאחר התגרשו בלי להינשא מחדש ועוד).⁸¹ לאלו יש להוסיף את אוכלוסיית מסורות הגט, שקשה לאמוד את היקפה.

⁸⁰ יש לציין כי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שינתה לאחרונה את הגדרתה לגבי זכאי שבוט שאינם מוגדרים יהודים על פי ההלכה, והחליפה את הקטגוריה ”חרדי דת” בקטgorיה ”אוכלוסייה יהודית מוגבלת”.

⁸¹ פינקלשטיין, גולדברג ורביצקי טוריך, דושנתון דת ומדינה בישראל (לעל הערת), עמ' 68-69.

3. זוגות בני אותו המין: אוכלוסייה נוספת שאינה יכולה להינshaה במדינת ישראל היא זוגות בני אותו המין, שאינם יכולים להינshaה במסגרת אף אחת מן העדות הדתיות המוכרות בישראל כיום. נישואין של זוגות אלו מוכרים לצורכי מושם האוכלוסין ורק אם הם התקיימו במדינה אחרת או על פי דיני מדינה אחרת. ניתוח של נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מלמד כי שיעור הזוגות בני אותו המין שה חיים יחד במדינת ישראל עמד בשנת 2020 על כ- 0.6% מהזוגות בישראל (כלומר, כ- 1,140 זוגות). מתוךם, כ- 19% רשומים כזוגות נשואים מכוח נישואין אזרחיים שנערכו בחו"ל וכ- 81% חיים יחד ללא רישום נישואין.⁸²

4. בני זוג מדרותות שונות: אוכלוסייה מרכזית שאין באפשרות להינshaה בישראל כוללת בני זוג בעלי השתיכות דתית שונה. נישואין בישראל יכולים להיערך רק בין בני הזוג המשתייכים שנייהם לאותה הדת. נישואיהם של מי שאינם בני אותה הדת יוכלו לצורכי רישום בישראל רק אם נערכו במדינה אחרת. בהתאם לננתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מספרם של הזוגות הנשואים שבהם אחד מבני הזוג הוא יהודי והآخر אינו יהודי עומד על 85,235 נכון לשנת 2022. נוסף על כך, ניתוח נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מלמד כי כ- 9% מהזוגות החיים יחד ללא נישואין הם זוגות שבהם אחד מבני הזוג אינו יהודי והآخر יהודי (כלומר, כ- 8,700 זוגות).

מי שאינם מעוניינים להינshaה במסגרת הקיימת

נוסף על אלו שאינם יכולים להינshaה במצב החוקי במדינת ישראל, ניתן להציג גם על אוכלוסייה הולכת וגדלה של זוגות שעדיין יכולים להינshaה במסגרת החוקית הקיימת, הם אינם מעוניינים בכך. ניתן לחלק אוכלוסייה זו לשני סוגים:

1. מי שאינם מעוניינים להינshaה בטקם דתי. בבחינה של הגדרתם הדתית של זוגות המנהלים משק בית משותף, מלמדת כי כ- 10% מהזוגות החילוניים וכ- 3.7% מהזוגות המסורתיים במדינת ישראל הם זוגות שחורים יחד מבלתי להינshaא.⁸³ עיון בתנונות של ארגונים חברתיים שונים שעורכיהם טקסי חתונה באופן פרטני שלא במסגרת הרבנות מעלה כי בשנים 2018 – 2021 נערכו כ- 600 טקסי חתונה חילוניים בכל שנה.

2. מי שמעוניינים להינshaה בטקם דתי, אך לא באופן שבו הוא נערכד רך הרבנות הראשית. נתוני טקסי החתונה הפרטניים לסטודנטים כי בשנים 2018 – 2021 נישאו למ�לה מעל 500 זוגות בשנה על ידי התנועה הרפורמית ולמעלה מ- 100 בשנה על ידי התנועה הקונסרבטיבית.

.91-89 שם, עמ'

.93-92 שם, עמ'

כמו כן, במיזם "חופות", שמקיים טקס חתונה על פי כללי ההלכה האורתודוקסית אך מוחוץ למסגרת הרבנות הראשית, גדל מספר הזוגות הנישאים מ-55 בשנת 2018 למעל מ-300 בسنة 2021.⁸⁴

מי שיכולים להינsha ומעוניינים לעשות כן, אך נפגעים מהמצב הקיים

מעבר לאוכלוסיות שבמסגרת החוקית הקיימת אין יכולות להינsha כל שאין יכולות להינsha לפי אמונהויה והעדפותיה, חשוב לציין כי גם חלק גדול מהזוגות שבוחרים להינsha בربנות חשופים לפגיעה ואף נפגעים בפועל. מתוך האוכלוסייה זו ניתן להציג על שלוש קבוצות אשר נפגעות באופן קטגוררי מהמצב הקיים:

1. נשים: נשים שמקשות להינsha בישראל נאלצות להתמודד עם מדיניות לא שוויונית שאינה מאפשרת להן לעצב את טקס הנישואין באופן שיתאים לאמונה. כך לדוגמה, במשך העשורים האחרונים לשכות הרישום לנישואין מחייבות נשים לקבל הדרוכת לקראת נישואין דתיים המכונות "הדרך כלה", הדרך שנכפית על כלל הנסיבות שבאות להינsha בربנות, על אף ש מבחינה ההלכתית אין בכך הכרת.⁸⁵ כמו כן זוגות המונינים שאישה תערוך את טקס נישואיהם אינם יכולים לעשות זאת במסגרת הנישואין דרך הרבנות.⁸⁶ נוסף לכך, כפי שראינו, בכל הנוגע להתרת הנישואין המדיניות ההלכתית המונוגת במבנה הנישואין כיום, חוותת נשים רבות למקומות של עגינות וסרבנות גט באופן רחב יותר מאשר גברים.

2. קהילות עילאיות: מדובר בעיקר בקשר בקהילות שהעליה הגדולה ממדיניות המוצאת שלהן החלפת בשנות ה-90. יהודים יוצאי מדיניות ברית המועצות לשעבר נדרשים לעבר הליך מפלה של בירור יהדות כתנאי לנישואיהם, משמשו לפעמים גם על הליכי הגירושין.⁸⁷ יהודים מקהילה יוצאי אתיופיה נדרשים אף הם לעבר הליך של בירור יהדות. כמו כן זוגות יוצאי אתיופיה אינם יכולים להינsha בהתאם למסורת ההלכתית של יהודי אתיופיה.⁸⁸

נוסף על קבוצות אלו יש לציין כי המצב החוקי הקיים מביא לכך שעל בני זוג רבים שבוחרים להינsha בנישואין דתיים על פי החוק נכפית מדיניות ההלכתית שנוגדת את אמונתם.

.84 שם.

85 ראו: אלון שלו, עדית ברטוב ואלעד קפלן, הדרוכות לקראת נישואין דתיים (הדרך כלה): סקירה והצעה לסדר, ירושלים 2015.

86 הרבנות הראשית לישראל, נוהל רישום נישואין, סעיף 6א.

87 שלו, קפלן וברידמן, בירור יהדות בישראל (לעל הערה 17), עמ' 15-18.

88 אריאל מואב, יהודים יוצאי אתיופיה (לעל הערה 42).

ה. הסדרים הקיימים כיום ליסוד זוגיות מחוץ למערך הנישואין של מדינת ישראל

מסגרות זוגיות מוכרות

1. מוסד הידועים הציבור

התופעה של חיים כידועים בציבור, היינו חיים זוגיים מחוץ למוגרחת של נישואין, פשטה בעשורים האחרונים ברחבי העולם המערבי כולה ובפרט בישראל. על פי הערכה, נכון לשנת 2020 זוגות אשר חיים יחד ללא נישואין מהווים כ- 6.5% מקרוב כלל הזוגות היהודים.⁸⁹ ואולם, קיים קושי לאמוד את מספרם של זוגות אלו באופן מדויק משתתפיות עיקריות: א. קיים קושי מהותי להגדיר במדויק מי הם אוטם זוגות אשר נחשבים לידועים בציבור וכי אין נחשבים בכלל, ובהקשר זה אף נאמר כי הגדרתו של מונח זה "היא קשה כקריתם ים סוף", או בلهתי אפשרית כפתרון בעיתת רבע העיגול⁹⁰; ב. לא מתנהל מרשם רשמי של יידועים בציבור, ולא קיימת חובת רישום של זוגות כזו, בשונה מחייבת הרישום של נישואין.

כדי לצלצם מכל הניתן את הפגיעה המתוארת לעיל, ובעיקר על מנת לסייע בהקללה על מזוקתם של מנوعי החיים, תיקון המחוקק הישראלי חוקים שונים במטרה לקרב את מעמדם של זוגות יידועים בציבור זהה של נישואים. במסגרת זו הוחלו חוקים שונים המעניקים זכויות סוציאליות וככלכליות (לרבות גמלאות, קצבות, תגמולים ופיצויים)⁹¹ וכן חוקים המעניקים זכויות החורגות מהabitut הסוציאלי והכלכלי ומעניקות "מעין מעמד אישי" (חוק הירושה וחוק השמות).⁹²

לצד המחוקק גם בתיהם המשפט הרחיבו לאורך השנים את זכויותיהם של זוגות אלו בתחוםים שונים.⁹³ בתיהם המשפט פירשו את ההגדרות אשר נתנו על ידי המחוקק לmorph "ידועים בציבור" בכל אחד מהחוקים השונים והצביעו על שני תנאים סוף מינימליים להכרה בבני זוג כידיועים בציבור: "קיים חיי משפחה" ו"ניהול משק בית משותף".⁹⁴ ואולם, לאורך השנים הגמישה הפסיקת את הדרישת לעמוד בתנאים האמורים והרחיבה את ההכרה בזוגות גם לקרים שבهم

89 נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה באשר למגוריו יחד על פי סקר כוח אדם. הנתונים אינם כוללים זוגות המתגוררים בקיבוצים, במערכות סטודנטים, במוסדות ומחו"ז ליישובים. ראו: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הودעה לתקשותה: לקוחות נתונים לרג'ל ט' באב, תשפ"ב-2022, 10.8.2022. החל משנת 2009 הינה ירידת הדרגותitis בשיעור הנישאים ביחס לאותלוסיות הלא נשואים באוכלוסייה היהודית ובוז המוסלמי. במקביל ה恰恰ה ב-2008 הינה עלייה באחוז הזוגות החיים במגוריו יחד ואין נושא זה לזה. אחוז הצערירים היהודים בגיל 18-34 שגנו במגוריו יחד עלה מ- 2.5% בשנת 2000 ל- 6.4% בשנת 2020. ע"א 42/65 דדיין י' עמידר, פ"ד יט (3) (1965) 261, 259.

90 לדוגמה: חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], התשנ"ה-1995; חוק פיצויי פיטורים, התשכ"ג-1963.

92 חוק הירושה, התשכ"ה-1965; חוק השמות, התשנ"ז-1956.

93 ע"א 2000/97 לינדון נ' קריית - קן לפיצוי נפגעי תאונות דרכים, פ"ד נה(1) (1999); ע"א 2622/01 מנהל מס שבת נ' לבנון, נז (5) (2003).

94 שחר ליפשיץ, הידועים בציבור (לעל הערה 24), עמ' 341-243.

לא התקיימו תנאים אלו.⁹⁵ משכך, זוגות רבים נחשבים כיום לידעים הציבור, בידיעתם או שלא בידיעתם, ולוויתם אף בניגוד לכוונתם או לרצונם.⁹⁶

ההכרה הנרכבת בזוגות שאינם נשואים חיזקה את מוסד הידעים הציבור בישראל, אשר זכה למעמד ש"אין לו אח ורע בשום שיטה משפטית אחרת".⁹⁷ על אף המזיאות המתוארת, אגד הזכיות הרחב המוענק לזוגות הידעים הציבור פותר באופן חלקי בלבד את המזיאות שנפוגעים מהן מנوعי התייחסון כמו גם יתר הקבוצות הנפגעות החוסות תחת כנפי מוסד הידעים הציבור; וזאת בשלושה מישורים עיקריים:

א. **אישיותו:** על אף הדמיון בין זכויותיהם של ידעums הציבור לבין אלו של זוגות נשואים, עדיין קיימות סוגיות נקודתיות שבהן קיים שינוי בדיון החל על זוגות שאינם נשואים; כמו למשל בתחום מס ההכנסה במהלך החיים המשותפים ובתחום חלוקת רכוש כאשר בני הזוג מחליטים להיפרד.⁹⁸ זוגות רבים אינם מודעים לשוני זה בדיון ולפגיעה האפשרית שלהם.

ב. **נטול בירוקרטיה:** קיימת עננת אי-ידאות סביב זכויותיהם של בני הזוג במהלך חייהם ובפרקדים. המצב הנוכחי מטיל על בני הזוג חובה להוכיח כי הם ידעums הציבור או כי היו ידעums הציבור טרם פקיעת הקשר עקב מוות או פרידה. במסגרת זו הם נדרשים לעبور הליכים בירוקרטיים מרובים אשר תוצאותם לא ידועה ובמהלכם נפגעת פרטיותם באופן משמעותי.⁹⁹

ג. **אייחרלה במישור הסמלי:** מוסד הידעums הציבור אינו סטטוס של ממש, אלא "מעין סטטוס", וכן אינו עומד כאולטראנטיבה מלאה למוסד הנישואין.

2. ברית הזוגיות לחסרי דת

חוק ברית הזוגיות לחסרי דת, התש"ע-2010 העניק אפשרות הסדרה רשמית למערכות יחסים שבנה שני בני הזוג רשומים כחסרי דת. במסגרת החוק נקבעו הוראות להקמתו של מרשם זוגיות שאופיו אזרחי.¹⁰⁰ נוסף על כך, נקבעו בחוק הוראות להתרה אזרחית של הקשר בין בני הזוג ולמחיקה מהמרשם.¹⁰¹

95 שם; רע"א 04/2004 ביטון ב' קצין התגמלים (בבו 2008) 9755/04 ביטון ב' קצין התגמלים (31.8.2008); ע"ד (מחוז ת"א) 3696/90 אמר ב' זאג (כבו 1991) 16.9.1991.

96 שחר ליפשיץ, 'ישואים בעיל"כ'ורחים? ניתוח לעיברלי של מוסד הידעums הציבור', עיוני משפט, כה (תשס"ב), עמ' 741-749;

פרק ב.

97 כבר בשנת ה-70 של המאה ה-20 עמד מנסה שואה על המגמה המתהווה של הרחבת זכויות הידעums הציבור, ראו: מנסה שואה, "הידעums הציבור כאשתנו" - הגדרה, מעמדה וזכויותיה, עיוני משפט, ג (תש"ג-תש"ד), עמ' 484-492.

98 מכך זכתה הבחנה זו להסכמה כללית בקרב הכותבים בתחום, ראו למשל: רות הלפרינקי-דר, 'דיני משפחה אזרחיים נוסח ישראל - לקראת השלהמה: על הכאב, הדק והשווין והכוונה יששתנו מענה דיני המשפחה', מחקרי משפט, י' (תשס"ב), עמ' 105-185; שחר ליפשיץ, 'דיני זוגיות חילוניים ביובל הבא בין ל'יברטראיניזציה' ובין בית המשפט הממחק', 'מחקרים משפטיים', י' (תשס"ב), עמ' 159-262; לפssh., הידעums הציבור (על הערה 24), פרק א.

99 כך לעניין חלוקת רכושם עם פקיעת הקשר הזוגי ולשונו בין תחולתו של חוק יחס' ממון בין בני זוג, התשל"ד-1973.

100 רות הלפרינקי-דר, 'דינן למתחננים שלא באמצעותם הרכבתם, רמת גן תשע"ח', עמ' 16.

101 הילה גפן-שפיץ, 'זוג או פרט? על הפרטה וביזור של אסדרת מערכות-יחסים זוגיים' (בהכנה).

100 חוק ברית הזוגיות לחסרי דת, התש"ע-2010, סעיפים 8-2.

101 חוק ברית הזוגיות לחסרי דת, התש"ע-2010, סעיפים 10-11.

מרשם ברית הזוגיות

נכון לתאריך 28.7.2022 היו 147 זוגות אשר קיבלו תעודה רישום במרשם ברית הזוגיות. משך כל שנות פעילותו של המרשם הוגשו רק 186 בקשות לרישום. במהלך שנת 2022 נרשמו 3 זוגות בלבד.¹⁰³

החוק שאב את השראתו מהצעת חוק ברית הזוגיות של המכון הישראלי לדמוקרטיה, שנוסחה בידי צוות מומחים שככל את פרופ' פנחס שיפמן ופרופ' שחף ליפשיץ, ואשר ביקשה להציג פתרון רחב היקף לנישואין אזרחיים והתרם בישראל. ההצעה ביקשה לפתח את מסלול ברית הזוגיות עבור כל זוג המונוניין בכך, תוך צמצום החשש ההלכתי מפני ספק קידושין ומפני ההשלכות הנלוות למצב זה.¹⁰² ואולם, עקב לחצים פוליטיים והצורך להגיע לפשרה, צומצמה ההצעה לכזו המציעה פתרון לקבוצת אוכלוסייה מצומצמת ביותר תוך שהיא נמנעת משימוש במונח "נישואין".

אומנם אימצו של החוק הקנה לזוגות חסרי דת – אשר עד לאוთה העת לא הייתה להם כל אפשרות להסדיר את מערכת היחסים ביניהם באופן רשמי בישראל – אפשרות חוקית לעשות כן. יחד עם זאת, החוק במתוכנותו הנוכחיות זכה לביקורות רבות.¹⁰⁴ ראשית, כך נטען, נוסחו הסופי מתייחס לקבוצה מצומצמת ומוגבלת בלבד ואינו מעניק אפשרות דומה לרישום עבור זוגות אחד או יותר מהם הוא בן עדה דתית מוכרת.¹⁰⁵ שנית, נטען כי החוק יצר מגז שווה שלפיו הזוגות הנורשמים בו יוכלו לעמוד שווה ערך למעמד המוקנה לזוגות נשואים במרחב העניינים, אך בפועל התגלו פערים נוספים בין מעמדם של מי שנרשמו במרשם ברית הזוגיות לבין מעמדם של נשואים, נוסף על ההבדלים שצויינו בחוק במפורש.¹⁰⁶ שלישי, הימנעותו של החוק משימוש במונח "נישואין" והשימוש בחילופה של "ברית זוגיות" עלולה להיתפס כפוגענית ומשפילה עבור הנורשמים בו. לבסוף, נטען כי החוק מחזק את המונופול הדתי על תחום הנישואין.¹⁰⁷ בפועל, ישומו של החוק מצומצם ביותר, ומעט זוגות בחרו להירשם במרשם המוצע. הצעות להרחב את תוחלתו של החוק, כך שיחול על כלל הזוגות מנوعי החיתון (ולא רק על חסרי דת), עלו בתוהו.¹⁰⁸

102 שחר ליפשיץ, ברית הזוגיות (לעיל הערה 37), עמ' 9-10.

103 רשם הזוגיות והיחידה לענייני עדות דתאות, נתונים של מרשם ברית הזוגיות משנת 2010 עד يول' 2022, 28.7.2022.

104 שחר ליפשיץ, לא ליד זהה התפלנו: על ההחמצה שההצעה שבחצעת חוק ברית הזוגיות, אחר המכון הישראלי לדמוקרטיה, 9.3.2010.

105 סעיף 14 לחוק: "אין בהוראות חוק זה כדי לפחות בדיבי נישואין וירושין ובנסיבות המשפט של בתי הדין הדתיים לפי כל דין".

106 סעיף 13 לחוק; וראו: עינת הורביץ, 'עמדת ארגוני חופש בחירה בנישואין להצעת חוק "חוק ברית הזוגיות לחסרי דת, התשס"ט-2009'?", הפורום למען בחירה חופשית בנישואין, 2.3.2010.

107 סטריר ושפמן, מסגרת אזרחים (לעיל הערה 10), עמ' 28-29.

108 דוגמה לכך היא הצעת חוק ברית הזוגיות לחסרי דת (תיקון – ברית זוגיות למנועי חיתון בישראל), התשפ"ג-2022, 495/26/C.

3. רישום נישואין אזרחיים שנערכו על פי כללי מדינה זרה

mdi' שנה בוחרים זוגות שונים להינשא בחו"ל ולהירשם לאחר מכן כנסואים במרשם האוכלוסין. בניגוד לחלופות של ברית הזוגות והכירה בידועים בציור, אשר יסודן בחקיקה,

מקור ההכרה בניישואין אזרחיים שנערכו על פי דיניה של מדינה זרה הוא בפיתוח פסיקות בת המשפט.¹⁰⁹ בפסקה נקבע כי פקיד היישום חייב לרשות את נישואיהם של בני זוג במרשם האוכלוסין כאשר קיימת ראייה לקיומו של טקס נישואין שנערך במדינה זרה.¹¹⁰ פסיקה זו עוררת מחלוקת עמוקה בשאלת תוקפם המהותי של נישואין אלו, אולם מבחינה מעשית ב מרבית המקרים כולם מקנה הרישום במרשם האוכלוסין לזוגות שנישאו בניישואין אזרחיים במדינה זרה את אגד הזכויות המוענקות לזוגות נושאים.¹¹¹

ニישואין בחו"ל

בשנים 2003–2019 מס' רישום הזוגות שנרשמו כנסואים בישראל על סמך נישואין שנערכו בחו"ל נותר יציב ועמד על כ-9,000 בשנה. בשנת 2020 חלה ירידה ניכרת, ודוחו למשרד האוכלוסין כ-6,660 מקרים בלבד, אך סביר להניח שהדבר קשור למשבר הקורונה שפרץ בשנה זו.

עם פרוץ מגפת הקורונה הוטלו סגרים אשר מנעו את יציאתם של ישראלים מחוץ לגבולותיה של המדינה. מצב זה מנע מזוגות רבים את האפשרות להינשא בחו"ל במשך תקופה ארוכה. בעקבות עתרתם של זוגות אשר נמנעה מהם אפשרות להינשא בחו"ל, הכירה המערכת המשפטית גם באפשרות לרשות נישואין אזרחיים אשר נערכו על פי דיני מדינה זרה בדרך של הייעודות חזותית (דרך יישומים דוגמת "זום"); וזאת על אף שבני הזוג נמצאים פיזית בישראל בזמן עriticת הטקס.¹¹²

גם חלופה זו לנישואין הדתיים אינה חפה מQUESTIONS. זוגות רבים סבורים כי המשמעות המעשית של בחרתם שלא להינשא דרך הרבנות ונקיותם באפיק האלטרנטיבי של נישואין אזרחיים

109 רע"א 8256/99 פלונית נ' פלוני ואח, פ"ד נח(2) (2003) (שבמסגרתו הוחלה חובת מתנות אזרחים על מי שנישאו בניישואין אזרחים במדינה זרה); בג"ץ 3045/05 ב'ראי' ואח' נ' מנהל האוכלוסין (ນבו) (21.11.2006) (במסגרתו הוכרה אפשרות של זוגות בני אותו המין להירשם כנסואים לאחר נישואין אזרחים במדינה זרה); בע"מ 9607/03 פלוני נ' פלונית (ນבו) (29.11.2006) (במסגרתו הוכרו זכויות היושה של זוגות שנישאו בניישואין אזרחים במדינה זרה כאשר בני הזוג אינם בני אותה הדת); בג"ץ 2232/03 פלונית נ' בית הדין הרבני האזרוי בת"א יפו (ນבו) (21.11.2006) (במסגרתו הוכרו בניישואין אזרחים שנערכו במדינה זרה גם בין זוג שאינם מנوعי חיתון).

110 בג"ץ 143/62 פונק שלזנברג נ' משרד הפנים, פ"ד יז(1).²²⁵

111 דב פרימר, 'ニישואין אזרחיים' מוצרת ישראל', נישואין אזרחיים כניים בני נה, ספר יעקב נאמן, עriticת אהרן ברק, דוד גליקסברג, צפרירם תשפ"ג, עמ' 888-811; לפ██ץ, דיני משפחחה בעידן האזרחי (לעליל העלה 26); פנחס שיפמן, 'דיני משפחחה אזרחיים' שיצאו מן הארכ', על תרומותם של גבשיא ברק לדיני משפחחה, ספר ברק: עיונים בעשייתו השיפוטית של אהרן ברק, עriticת חיים קקס ולירון נעם, גיגים-יליאון תשס"ט, עמ' 575, 588.

112 בג"ץ 3045/05 ב' אי' ואח' נ' מנהל האוכלוסין במרחב הפנים.

113 במסגרת שתי עתרות מנהליות שהוגשו לבית המשפט, נקבע כי על פקיד הרישום לרשות נישואין אלו ראיו: עת"מ (מנהליים מרכז) 12316-03-21 בריל ואח' נ' משרד הפנים ואח'; עת"מ (מנהליים י-ט) 30901-03-21 חז"ש - לחופש דת ושווין ואח' נ' רשות האוכלוסין וההגירה ואח', על פסקין הדין האמורים הוגש לאחרונה ערעור ובקשה המדינה לעכב את ביצוע רישום הנישואין של הזוגות במרשם האוכלוסין עד לקבלת הכרעה בערעור והעומד נדחתה, ראיו: ע"מ 7375/22 רשות האוכלוסין נ' חז"ש לחופש דת ושווין.

בחו"ל, היא כי במקרה של החלטה להיפרד הם לא יידרשו להתגרש דרך בית הדין הדתי ובהתאם לכללי הדין הדתי. ואולם תביעת גירושין של בעל ואישה אזרחי המדינה ותושביה, שניהם בני אותה עדת דתית מוכרת בישראל חייבת להיות מוגשת לבית הדין הרולונטי, זו תenthal על פי דיןנה הדרתים של אותה עדת¹¹⁴. זאת, אלא אם הדין המקומי במדינה שבה נישאו מאפשר להם להתגרש בה באופן אזרחי ושניהם הסכימו להתריר את הנישואין באופן זה.¹¹⁵

4. מסגרות זוגיות שאינן מוכרות (יוזמות חוות ממשלתיות)¹¹⁶

הכרה בזוגיות ברשויות מקומיות

בשלוש השנים האחרונות להטבתה פרקטיקה חדשה של רישום זוגיות במרשמי זוגיות מוניציפליים אשר מייסדות ומנהלות רשויות מקומיות שונות בישראל. המדיניות החדשה הולכת וצוברת תאוצה בקרב ערים גדולות המצויות רובן במרכז הארץ.¹¹⁷ על אף קיומם של הבדלים בין נהלי הרישום בין רשות לרשות, אופיו של הרישום בכל אחת מהן הוא אזרחי-חילוני, והוא אינו מחייב ערכתו של כל טקס דתי כתנאי לו. יתרה מכך, בסיסם של כל המרשימים עומדת שאייפת הרשויות להעניק הכרה זוגית שויזונית לכל תושביהן, אלו הנשואים ואלו שאינם נשואים.¹¹⁸

ההכרה המוענקת מכוח הרישום במרشم המקומי מקנה לזוגות הרשומים הטבות זכויות דומות לאלו המוענקות על ידי רשות המקומית לזוגות נשואים המתגוררים בשטחה. מכוח הרישום במרשם הזוגות מונפק אישור רשמי מטעם הרשות המקומית המעיד על היותם של בני הזוג רשומים במרשם. לצד יתרונותיה של ההכרה המקומית, עשויה ההכרה הזוגית לשולב מבני הזוג זכויות מסוימות ברמה המקומית המוענקות ליחידים וכן להטיל עליהם חובות מסוימות. כמו כן על אף תרומתה של ההכרה המקומית בזוגות ברמה הнецחתיות, הרי שהיא מוגבלת לעניינים מקומיים, דוגמת הנחות בארכונה ובחניה, ואין בה כדי להעניק זכויות מחוץ לגבולות הרשות המקומית.¹¹⁹

114 אומנם גירושין בין בני זוג יהודים שנישאו בניישואין אזרחיים בחו"ל נערכים בבתי דין הרכנים שעמדתם העקרונית היא כי נדרש גט במקרה זה, אולם קיימת שנות בפסקתם של בתי דין באשר לצורך גט, לפי פרוט' וטורייר, אומנם יש גישות מחמירות אשר אין מאפשרות גירושין ללא גט לחומרה, אך הגישה הדומיננטית העולה מפסקות בתי דין היא גישה מקילה המאפשרת גירושין ללא גט במקרה זה. מגנד, פרופ' רדזינר סבור כי פרשת בני נח אינה מחייבת על שינוי מהותי של כל הרכנים בעקבות פרשת "בני נח", משפחה במשפט, א' (תשע"ד), עמ' 578-543 והשוו: עמי ח' רוכין זה בזה? נישואין אזרחיים בעקבות פרשת "בני נח", משפחה במשפט, א' (תשע"ד), עמ' 579-579.

115 זאת בניגוד לזוגות שאינם בני אותה הדת או שאחד מהם חסר דת או שיר' לעדה דתית שאינה מוכרת, אשר יפן לבית המשפט לענייני משפחה, אשר יכרע באשר לאופן גירושיהם; בני זוג שניהם חסרי דת או שאינם בני עדה דתית מוכרת או זוגות בני אותו המין, יתגרשו בהליך אזרחי; ראו: רות הלפרין-דר, מדע למחთנים (עליל העלה), עמ' 5.

116 תקירה המופיעה בפרק זה והנתונים הזכורים במסורתה הם פרי מחקר אמפיריו ואקטורי בין כמה שנים, אשר חושף לראשונה פרקטיקות חדשות של רשותם מוניציפליים ופרטיים. המחבר נערך בידי הילה גפישפיץ חלק מעבודת הדוקטורט שלה, ומஹו חלק מאמר שלה שעתיד להופיע בקובץ, ראו: גפישפיץ, זוג או פרט (עליל העלה), עמ' 99.

117 ראו "מדד החופש העירוני: נישואים אזרחיים 2021" באתר עמותת ישראל חופשיות, <https://madad.israehofsheet.org/categories/2021/>; על אף שההצטרכות ליוזמות המקומיות הולכת וגוברת, ישום המדיניות החדשת מצוי בראשית דרכו, ובשלב זה מספר הזוגות הנרשומים במהלך תקופה פיעולותם של המרשימים המקומיים מצומצם יחסית.

118 גפישפיץ, זוג או פרט (עליל העלה), עמ' 99).

119 להרחבה ראו לדוגמה ההנחות באתר האינטרנט של עיריית תל-אביב: <https://www.tel-aviv.gov.il>

הכרה בזוגיות בארגוני חברה אזרחית

בעשור האחרון החלו ארגוני חברה אזרחית שונות להכיר במערכות יחסים זוגיות שאינן מוכנות כניסיונן על ידי המדינה. במסגרת זו החלו שלוש התפתחויות מרכזיות: ראשית, ארגונים החלו להנפיק תעוזות ואישורים מטעם לקיומה של זוגיות. כך למשל, החל ארגון "משפחה חדשה" להנפיק את תעוזת הזוגיות¹²⁰, המבוססת על החלטת בני הזוג כי הם ידועים בצויר החיים יחד בمشק בית משותף ומנהלים חיים משותפים.¹²¹ שנייה, ארגונים שונים החלו לעירוך טקס חתונה הכלולים מרכיבים דתיים אך אינם נערכים על פי כללי ההלכה האורתודוקסית וכלו אינם מוכרים בישראל לצורך רישום. כך למשל, "הווה – טקס ישראלי"¹²² נערך מטעם עמותת "ישראל חופשית" וכן התנועה הרפורמית מקיימת טקס חתונה. גופים אלו אף מנפיקים אישורים מטעם על ערכית הטקסים הללו.¹²³ שלישיית, ארגונים אחרים בעלי צbijון דתי-אורתודוקסי החלו לעירוך טקס חתונה פרטיים על פי כללי ההלכה היהודית עבור זוגות שאינם מעוניינים או אינם יכולים להירשם ברבנותו; כך למשל, במסגרת מיזם "ನישואים פרטיים הילכה" מטעם ארגון "מביי סתום" וכן מיזם "חופות" מבית "השגחה פרטית".¹²⁴ במסגרת זו החלו ארגונים אלו להציג לזוגות הפונים אליהם לחותם על הסכמי קדם נישואין למניעת סרבנות גט וכן החלו להנפיק אישורים מטעם על ערכית הטקסים.¹²⁵ יש לציין כי גם חופה זו אינה חפה מקשישים, שכן הנישואין הפרטיים אינם מבטחים לבני הזוג כי הלו ריגושים לא יעירך בבית הדין הרבני הראשי מטעם המדינה. הקניית הסמכות לבית דין רבני פרטי בעניין גירושיהם של בני זוג מותנית בהסכמה של שניהם לכך ותלויה בעמידתם בהתחייבות שנייתה על ידי שניהם ערבי נישואיהם.

על אף שאין להם תוקף פורמלי, משמשים האישורים השונים המונפקים על ידי ארגוני החברה האזרחית את הזוגות הנישאים בכך לסייע להוכיח את מעמדם כבני זוג בפני גופים שונים, דוגמת משרדי הממשלה והרשויות המקומיות, כדי להקל את נטל הוכחה המוטל על כתפיהם ולמצות את זכויותיהם.

120 ראה אתר האינטרנט של ארגון משפחה חדשה: <https://www.newfamily.org.il/services/civil-union-card>

121 תעוזת חיים משותפים, באתר הויה – טקס ישראלי: https://www.havaya.info/legal-department/joint_life_.certificate; תעוזת חופה וזוגיות, באתר התנועה ליהדות רפורמית – טקס https://www.reformjudaism.org.il/wedding_certificate.

122 נישואים פרטיים הילכה, באתר עמותת מבוי סתום <https://privatemarriage.org.il>; וראו גם באתר חופות – מבית השגחה פרטי, <https://chuppot.org.il>.

הבעיות בהסדרים הקיימים

על אף הדמיון הרב בין הזכויות המשפטיות של זוגות נושאים לבין אלו המונתקות לזוגות שאינם נושאים, עדין קיימות זכויות והטבות מסוימות שאינן מונתקות לזוגות שאינם נושאים. כמו כן בסוגיות מסוימות קיים שונות בכללים המשפטיים החלים על זוגות שאינם נושאים בהשוואה לדינים המקבילים החלים על זוגות נושאים.

לצד השוני המשפטי מוטל על זוגות שאינם נושאים נטל בירוקרטי וראייתי כבד (וכתוצאה לכך גם נטל כלכלי) כדי להוכיח את זוגיותם ולזכות הכרה מטעם המדינה ובזכויות המגיעות לזוגות נושאים באופן אוטומטי. תוצאותם של ההליכים הבירוקרטיים הרבים שנדרשים הוגות לעבור לשם הכרה בהם אינה דאית, ופעמים רבות פרטיהם נפגעת באופן משמעותי לאורך ההליכים הבירוקרטיים.

הפערים הקיימים בין הזכויות של זוגות שאינם נושאים לבין הזכויות המונתקות לזוגות נושאים ובין הדינים החלים על זוגות שאינם נושאים בהשוואה לאלו החלים על זוגות נושאים משמרים את האפליה הקיימת כלפי הזוגות. נוסף על כך, האתגרים הבירוקרטיים שחווים זוגות אלו במטרה למצות את זכויותיהם ולזכות הכרה מטעם המדינה מהריפים עוד יותר את הפגיעה המתוארת בזכויותיהם של מי שאינם רשאים להינשא ושל מי שאינם מעוניינים להינשא במסגרת המשפטיתקיימת.

2. הגדרת הבעה

המצב החוקי והמשפטי הקיימים, המבוסס על שיטת העדות הדתיות ומתן מונופול לרבענות הראשית ולבתיה הדין הרבניים בכל הנוגע לנישואין ולגירושין בישראל, מביא לכך שמדינה ישראל מונעת מאהזו ניכר של אזרחה זכות יסודית ומוצמצת את האפשרויות של בני זוג להינשא, למסד את זוגיותם ולהקימם משפחה בעידן שבו מוסד הנישואין הולך ונשחק.

ההסדרים הקיימים ביום, שעומדים בפני מי שאינו יכולם להינשא ומעוניינים למסד את זוגיותם, נעשים על פי רוב באופן שאינו רשמי או رسمي למחצה ותוך הטלת נטול בירוקרטיה, ראייתי וככללי כבד על בני הזוג. בכך נפגעים הן מעמדה של מדינת ישראל כמדינה ריבונית והן ההכרה הסמלית הבלגיטימיות של בני זוג רבים. מנגד, העroz הקיימים עברו מישיכולים להינשא כרוכך בכפיה של פרשנות מסוימת של ההלכה והמסורת היהודית, ובאי-הכרה במסורות ובקהילות יהודיות מרכזיות ואף בפסילה שלhon.

יתרה מכך, המצב החוקי הקיימים אינם מאפשר הבחנה בין מי שאינם מעוניינים להחיל על עצמן מחויבות דומה לו זו הקיימת בין בני זוג נשואים, לבין מי שאינם מעוניינים לעשות כן, אך אין אפשרות להינשא בישראל כתוצאה מגבלות הדין הדתי.¹²³ המצב המשפטי המתואר, משקיף מדיניות שאינה רצואה, כאשר לעיתים הוא מוביל להקצת יתר של זכויות הנובעות מההכרה הזוגית, גם למי שלא קיבלו על עצמן מחויבות של זוג נשוי בפועל ולכפיה של מערכת דין הנישואין ולהחלת חובות גם על מי שלא התכוונו לכך.¹²⁴

.123 ליפשיץ, הידועים בצויר (לעל הערא 24), עמ' 249-246.
124 שם.

המוסד לביטוח לאומי
מינימל הביטוח והגבייה
בפיתוח ובריאות

שאלון מפורט למידע הציבור

הבהרות לתשומת לב מלא ההצהרה
מטרת שאלון זה היא לבחון מעמדם של בני זוג כידועים הציבור וחאת לעניין חום
המבקשים להכיר בהם במעמד כזה תקופות קודמות יותר
התקבלת החלטה לראות שני בני זוג כידועים הציבור, הם יראו, לעניין חוק ה
מופקד על ביצועם כשני בני זוג נשואים.
מי שהוכרו כידועים הציבור וחל שניי במעמד זה, מتابקשים להציג על כר
הסמור למקום מגורייהם.

נא לצרף אישורים כנדרש.

בטרם مليוי השאלון חובה לציין לאיזו מטרה הוא מוגש:

פרטி/בן/בת הזוג הידוע הציבור

שם משפחה

שם פרטי

מצב משפחתי (כפי שמופיע בת"ז)
 רווק נשוי גירוש אלמן

תאריך

שנה

חודש

דירה

כניסה

מספר בית

כתובת

רחוב/תא דואר

טלפון נייד

טלפון נייד

אני מאשר/ת קיבלת הודעה SMS

3. הצעות לפתרונות נקודתיים

ההיתכנות הפוליטית הנמוכה לשינויים נרחבים בתחום יהדות ומדינה, הנובעים מהמציאות החברתית והפוליטית המורכבת המאפיינת את החברה הישראלית, יוצרת את הצורך בניתוח של צעדים פרגמטיים וكونקרטיים אשר יצמכו את הפגיעה בזוגות שבמצב הקיים זכויותיהם נפגעות.

טרם נפנה לסקור ולנתח את הפתרונות שמקשים לענות באופן כולל ומערכותי על הבעיה שתוארו לעיל, נציג בפרק זה כמה צעדים נקודתיים וكونקרטיים אפשריים אשר עלו בסדר היום הציבורי בשנים האחרונות וביקשו לתروم לשיפור המצב הנוכחיים. היתרונות בצדדים הנקודתיים טמון בכך שכל אחד מהם מבוסס במידה רבה על פרקטיקה קיימת הנוגאת במצבים כבר חיים. אנו סבורים כי ככל שקיים הסדרים אשר יכולים לצמצם את הפגיעה הנזונה באזרחי המדינה ובהטבה, הרישויו של המדינה לעודד את פיתוחם ולהגבר את המודעות של אזרחיה ותושביה ביחס אליהם.

צעדים אלו יוצרים יחד מעין "פסיפס", אולם כל אחד מהם בנפרד יוכל לשמש כaban דרכ' משמעויות נוספות בדרך אל עבר גיבושה של מדיניות רואה לפתרון מצוקות הנישואין והירושין בישראל. יחד עם זאת, כפי שתואר להלן, מבין הצעדים השונים שבהם ניתן לנוקוט בחרנו להתקדם במסך זה בצעד מדיניות פרגמטי מרכזי אחד שאותו אנו מבקשים להציג כצעד ראשון לשיפור המצב הנוכחיים.

1. עידוד פתרונות דתיים: הסכמי קדם נישואין

בעשורים האחרונים בולטת צמיחתם של הסכמי קדם נישואין ביוזמת ארגוני חברה אזרחית שונים המבקשים לצמצם את השלכותיתן הקשות של סרבנות הגט והעגינות. ואולם, על אף היתרון הגלום בהסכם אלו במצוות הפגיעה בנשים יהודיות ועל אף התמיכה שהסכם קדם נישואין קיבלו מצד גורמים שונים בקהילות יהודיות בישראל ומהוצה לה¹²⁵, השימוש בהסכם אלו נתקל בהתנגדות מצד גורמים בכירים במרקם הרבנות הראשית לישראל ובתי הדין הירבניים.¹²⁶ עם זאת, בשל יתרונותיהם הרבים של הסכמי קדם נישואין, מדינת ישראל יכולה לפתח מגנון תמריצים שעשי לעודד זוגות לחתום על הסכמים אלו כחלק מהליך הרישום לנישואין.¹²⁷

125 לדוגמה, הסכם קדם הנישואין המקובל מטעם "בית הדין של אמריקה" (Beth Din of America) זכה לתמיכתם של ראשיה הישיבה של "ישיבת אוניברסיטה" (Yeshiva University, The Rabbinical Council of America) ולתמכה של פוסקי הלכה חשובים בישראל.

126 ראו: רדז'ינר, גיטין - מצוות תחוליות בארץ (לעל הערא 50).

127 פרקטיקה דומה וווגת כוים בארגון זהר, המסייע לזוגות ברישום לנישואיהם ומציע להם חתימה על הסכם קדם נישואין כחלק מתהליך הרישום לנישואין (ראו: ארגון רבני זהר, 'הדריך אל החתונה - כל מה שצריך לדעת על תהליך הרישום לנישואין', מופיע באתר ארגון רבני זהר). ניסיון לפרסות חותם מדינתי על הסכמי קדם נישואין ניתן למצוא בצעת חוק הסכם קדם נישואין, התשע"ד-2013, ס/1997, אשר הוגשה בסיווע הארגונים מבוי סתום ונעמת.

עבור הקהילות המוסלמיות בישראל חתימה על חוזה נישואין בין בני זוג ערבי הנישואין היא חלק בלתי נפרד מהנישואין הדתיים והוא מעוגנת מפורשות בנהולי הרישום לנישואין אשר רשמי הנישואין الشرעיים נוהגים על פיהם.¹²⁸ משכך, כמו ביחס לנישואין בקהילות היהודיות, המדינה יכולה לעודד זוגות מהקהילות המוסלמיות להתנות על חוזה הנישואין כרצונם באופן שיצור תנאים שווניים יותר לנשים וימנע פגעה בזכויות הפרט.¹²⁹

חתימה על הסכם קדם נישואין בין בני זוג יהודים למניעת סרבנות גט והתניה על חוזה הנישואין בין בני זוג מוסלמים ליצירת הדדיות בגיורשין תוכלנה להיעשות בפני רשם הנישואין. זו גם יכולה להיות בריתת המחלל בעת הרישום לנישואין, כך שזוג שאינו מעוניין בכך יתבקש לחתום על מכתב ויתור. נוסף על כך, חומרה הסברה על האפשרויות העומדות בפני בני הזוג בעניין זהיפורשו באثر הרבנות הראשית, באثر בת הדין الشرعيים ובנסיבות הרישום לנישואין; זאת כדי לאפשר לבני הזוג בחירה מושכלת לאחר שככל האפשרויות מוצגות בפניים על משמעותיהן והשלכותיהן.

2. פיתוח שתונות מוניציפליים: מרשמי זוגיות עירוניים

מרשמי הזוגיות שפותחו בידי ארגוני חברה אזרחית ורשויות מקומיות מבקשים לסייע לזוגות לזכות בהכרה רשמית כבני זוג בהינתן הכרה מדינית חלקית ומוגבלת. בכלל, דומה כי מדובר בהתפתחות חיובית, שכן למרושים אלו יש פוטנציאל רב להגשמה זכויותיהם של זוגות רבים, להרחבה מגוון האפשרויות העומדות בפניהם להסדרת מערכות היחסים שלהם וליצמצום הפגיעה הנזונה בהם מכוח המונופול הדתי בתחום הנישואין והגירושין. כאמור בפרק הרקע, מרושים אלו אינם עונים באופן מספק על הבעיות המרכזיות בתחום הנישואין והגירושין. נראה כי ניתן המשיך ולפתח את מודל המרשמי הירושני כפתרון שיענה לפחות חלק מן האתגרים שבהם עסוקנו.¹³⁰ במסגרת זו ניתן להתוות את פעילותן של הרשות המקומיות בתחום זה, לעצב אותה ולערוך בה התאמות, כך שזו תבטיח הכרה שוונית, נגישה ורחבת ככל הניתן לזוגות המעוניינים בה.¹³¹

128 סעיף 8 לנוהל לעניין رسمي נישואין שרים; וכן ספח 4 לנוהל זה.

129 כך למשל, נתונה לאישה מוסלמית האפשרות להתנות על חוזה הנישואין כרצונה ולהקנות לעצמה את זכות הגירושין (במקביל לבן הזוג שלא או באופן בלעדי) וכך לצמצם את אפשרותו של בן זוגה לשאת אישת שנייה. על מנת להגביר את המודעותabis להקומה של אפשרות זו ולעדד את השימוש בה, ניתן להנגיש את האפשרות להתנות על חוזה הנישואין, באופן שאפשר גירושין ביוזמת מי מהצדדים.

130 על אף יתרונותיהם הרבה המרשמי המתנהלים בידי ארגוני חברה אזרחית, אמו סבורים כי מדינה ריבונית המבקשת ליטול אחריות על הסדרות של מערכות היחסים הזוגיים המתהווות בשטחה, צריכה לשאזר להעניק הכרה מיטעם גורם שללוני לזוגות מעוניינים בה. למindle שמצוע מענה לסוגיות השבת במרחב הציבורי, בהתאם על השלטון המקומי, ראו: אריאל זואב, ארץ-עירישבת: השבת במרחב הציבור: בין לאומי ללאומי, המרכז ליהדות ומדינה במיכון הרטמן, ירושלים תשפ"ג.

131 במסגרת ההתאמות האפשריות ניתן להציג פיתוח נוסף שלnelly המחייב מן המרשמי, שיפור של האינטראקציה הקיימת בין הערים השונות המנהלות מרשמי זוגיות ועדוד של שיטופי פעולה בין-עירוניים. להרחבה, ראו: גפן שפיין, זוג או פרט (לעיל הערה 99).

3. ייצוא הפתرون: הקלה על נישואין אזרחיים בחו"ל

בשנתיים האחרונות הועלו כמה הצעות שմבקשות להקל על הנישאים באופן אזרחי בהתאם לדיני מדינה זרה כפתרון פרגמטי לסוגיות הנישואין והגירושין בישראל:

נישואין בשגרירויות זרות: על פי הצעת חוק שיפורם בתים רביינימס (נישואין וגירושין) (תיקון – נישואין אזרחיים בשטח שגרירויות בישראל), התשפ"א-2021, מדינת ישראל תכיר בנישואין אזרחיים שהתקיימו בשטחן של שגרירויות של מדינות זרות כאילו מדובר בנישואין שנערכו בחו"ל.

הייעודות חוותית: לאחרונה הכספי בית המשפט העליון נישואין אזרחיים של בני זוג שהתחתנו בהיעודות חוותית, בעוד בני הזוג עצם שהוא בישראל ואילו עורך הטקס שהוא במדינה זרה, ואשר לאחריה קיבלו בני הזוג תעודה נישואין רשמית של אותה מדינה.¹³² ההכרה באפשרות זו מרחיבה אף יותר את האפשרות של בני זוג להירשם כנסואים בישראל לאחר שנישאו בנישואין אזרחיים. יש המצביעים להתבסס על פסיקת בית המשפט כדי ליזור פרקטיקה שמאפשרת בפועל להקל על הנישאים במדינה זרה.

התרת נישואין אזרחיים עבור מי שנישא בחו"ל: הצעת חוק התרת נישואין אזרחיים (תיקוני חקיקה), התשע"ה-2015¹³³ עוסקת בהתרת נישואין אזרחיים ומאפשרת למעשה גירושין אזרחיים עבור מי שנישאו בחו"ל באופן אזרחי.

אוסף ההצעות הללו, אשר יכולות להיות משלימות או נפרדות, מגדילות את האפשרות לבני זוג הנישאים בנישואין אזרחיים למשח חלק גדול מזכויותיהם. אך מכיוון שמוטל על בני הזוג במקרים אלו להיסמך על שולחן של מדינות זרות ולזכות להכרה מדינית בעקבין ובדייעבד – ההצעות הללו מנציחות את הפגיעה בשוויון ובכבודם של הזוגות. נוסף לכך, הרחבת של המסלול האזרחי בלבד אינה עונה על האתגרים שבסורת היהודית ואינה פותרת את מצוקתם של כלל מנوعי החיתון, מסורות הגט והעגנות.

4. הרחבת ברית הזוגות על כלל הזוגות שמנועים מלhinsha

אחד הפתרונות שהוצעו בחקיקה בשנים האחרונות הוא הרחבת מרשם ברית הזוגות, שעל פי החוק הקיים תקף רק עבור מקרים שבהם שני בני הזוג חסרי דת, כך שיחול על כלל הזוגות שמנועים מלhinsha (ועליהם בלבד).

132 עת"מ 21/03/2016 בריל ואח' ב' משרד הפנים ואח'.

133 הוגשה על ידי זהבה גלאון ואחרים.

134 ראו למשל: הצעת חוק ברית הזוגות לחסרי דת (תיקון – ברית זוגות למנوعי חיתון בישראל), התשפ"ג-2022, 495/26.

הצעה זו מגדילה את האפשרות לבני זוג שאינם יכולים להינשא ביום למשך חלק גדול מזכויותיהם, אך היא אינה מאפשרת הכרה מלאה ומהווה תחליף בלבד למוסד הנישואין. כמו כן מדובר בהצעה חלקית שאינה פותרת את הבעיות הקיימות ביום עבר זוגות שיכולים להינשא במסגרת הקיימת. הצעה זו מקבעת את הממציאות שבה פרשנות דתית מסומנת מעכבות את המדיניות ההלכתית של הרבנות הראשית ויצרת הלכה למעשה שני מרשימים נפרדים – נישואין וברית זוגיות – עבור אוכלוסיות נפרדות, באופן שעלול להעמיק את השפע הקיים ממליא בין אוכלוסיות אלו.

5. **צעד קונקרטי מוצע: הסדרת הרישום של ידועים הציבור**

אנו מציעים להסדיר את מעמדם החוקי של הידועים הציבור ולאפשר להם להירשם במרשם אזרחי ייעודי באופן שיאפשר את מעמדו של זוג נשוי מבחינת מסכת החובות והזכויות החלות עליהם ויחסן מהם את הנט הבירוקרטי המוטל עליהם במצב המשפטי הנוכחי ביום כמו גם את הפגיעה באוטונומיה שלהם ובפרטיותם.

הרישום במרשם הידועים הציבור יקנה לבני הזוג הרשומים בו את כל הזכויות והחובות המשפטיות שהדין הישראלי מKENNA כיום לזוגות נשואים.¹³⁵ לצד זאת, החלטה להירשם במרשם תהא ולונטרית ונטוונה בידי בני הזוג עצמו, וtotally עליהם החובה להגיש בקשה למחיקה מן המרשם עם פקיעת הקשר הזוגי. בדרך זו הרישום יאפשר לבחין בין בני זוג אשר מעוניינים בהסדרה משפטית מהייתה מן הבדיקה האזרחיות לבני זוג שמקיימים אורח חיים זוגי לא רשמי מתוך רצון שלא להיות מוכרים כນשואים. נוסף על כך, בהינתן הגדרה של בני זוג כידועים הציבור על פי קритריונים ברורים וקבועים בחוק, תופחת התלות ב מבחני הפסיקה העומדים ותוגבר הודאות המשפטי. לבסוף, קוימו של מרשם ולונטר של ידועים הציבור לא יפגע באפשרותם של מוסדות שונים (דוגמת בתי המשפט, המוסד לביטוח לאומי ועוד) להכיר בזכויותיהם של בני זוג שאינם רשומים כידועים הציבור לשם שמירה על עקרונות השוויון והצדקה.

הצעה זו היא פרגמטית בעיקורה, שכן היא מבוססת על הסדרה של פרקטיקה קיימת ומעניתה את מרבית הזכויות לבני זוג שנפוגעים ביום כך שיוכלו להסדיר את מעמדם הזוגי באופן رسمي. יתרון נוסף שיש להצעה זו הוא בכך שהיא פוגעת במסורות גט, בעגנות ובמנועי חיתון. כמובן, גם הצעה זו אינה חפה מחסרונות. בדומה להצעת החוק שביקשה להרחיב את מרשם

135 על יתרון זה של הרישום כידועים הציבור, יתכן כי הוא לא יעניק לזוגות הרשומים הכרה מלאה מחוץ לישראל. משכך הוא גם לא יקנה להם את מלאה הזכויות והחובות שמדוינות להזאות נושא. כך למשל, יתכן מדיניות אשר לא יקרו ברישום זה לעניין הגירה מכנקה לצאות לוייז עבור בן הזוג הרשות (בדומה לרישום במרשם ברית הזוגות או במרשם ה-ICS PACS הCPF) שכן מוכרים לצורך זה בידי ממשלה ארצות הברית).

ברית הזוגיות הקיים כך שיחול על כלל הזוגות שמנועים מלהינשא, גם הצעה זו אינה מאפרשת הכרה מלאה בזוגות שמקשים להיות מוכרים נשואים, אלא מהוות תחליף בלבד. כמו כן מדובר בהצעה חלקית שאינה פותרת את הבעיות הקיימות כיום עבור זוגות שיכולים להינשא במסגרת הקיימת. הצעה זו מקבעת את המציאות שבה פרשנות דתית מסומנת מעכבות את המידניות ההלכתיות של הרבנות הראשית ויצירת הלכה למעשה שני מרשימים נפרדים – נישואין רשמיים וידועים ב הציבור – עבור אוכלוסיות נפרדות, באופן שעלול להעמיק את השסע הקיים ממלא בין אוכלוסיות אלו.

אומנם הסדרת מעמד הידועים הציבור לא תאפשר הכרה מלאה במובן זהה שהוא למעשה למעשה תחליף לנישואין. אך הצעה זו תגדיל את האפשרות לבני זוג שאינם יכולים להינשא ביום למשח חלק גדול מזכויותיהם ותויר אופק פתוח שמאפשר פיתוח שלFTERונות רחבים יותר. יתרונותיה של הצעה זו בכך שהיא מסדרה פרקטיקה קיימת ומוכרת הציבור הרחב, ואף עשויה לפתור חלק גדול מן הבעיות הקיימות ביום, בדgesch על צמצום הפערים בין ידועים הציבור לבין נשואים והקטנה של הנטול הבירוקרטי המוטל על בני זוג הבוחרים במוסד זה.¹³⁶ אין מחלוקת כי יש מספר גדול של זוגות שחיה ביום מעמד של ידועים הציבור ללא רישום לנישואין. בכלל, זוגות אלו אינם מוכרים נשואים לפי ההלכה, על ההשלכות ההלכתיות הכרוכות בכך. לכן, קבלת הצעה זו לא תוביל למציאות הלכתית או חברותית חדשה, אלא להכרה במציאות קיימת ולהסדרה שלא, ומתוך כך להטבה ביחס למציב הקיים, באמצעות מענה חלקי למי שמקשים הכרה בזוגות מטעמה של המדינה.

כמו כן, להצעה זו יש יתרון מוסדי, שכן היא מביאה להסדרה חלקית של חוסר הוודאות שקיים סביב מעמדם של בני זוג שאינם נשואים. מתן אפשרות לבני זוג ידועים הציבור להירשם כידועים הציבור ללא נישואין חפחית את חוסר הבahirות הקיימת ברשות המנהליות ובמערכת המשפט סביב מעמדם של זוגות אלו.

.33-32 ראו לעיל בעמ'

4. חלופות לפתרונות כללים

בסוף שנות ה-90 של המאה ה-20 ובמהלך העשור הראשון של המאה ה-21 פורסמו כמה הצעות מקיפות לפתרון סוגיות הנישואין והגירושין בישראל. בשנים שלאחר מכן נקבעו מנגנון של פתרונות נקודתיים על ידי הצעות חוק או החלטות משפטיתים.

עם זאת, בזמן שהלך החלף החל תמרורות פוליטיות וחברתיות רבות: שהיקה במוסד הנישואין, ירידת מספר הנישאים דרך הרבנות, שינויים דמוגרפיים ושינויים במבנה הפוליטית, תמרורות שונות בעמדות של הציבור הישראלי ומגמות אוניברסליות בתחום. חוסר ההצלחה ליישם הצעה מקיפה, יחד עם התהליכיים שהלו בעשור האחרון, מחייבים את הצורך בהצעת חלופה נוספת ועדרכנית בתחום. בשורות הבאות נדון בשתי ההצעות המרכזיות להסדרת תחום הנישואין והגירושין בישראל – ההצעה האזרחי המקיף וההצעה הדומינטלי. בשני הפתרונות יש יתרונות וחסרונות, ו שניהם נושאו בונירות מדיניות מפורטים ואף זכו להיות מנוסחים כהצעות חוק. לאחר מכון נציג מתווה חדש אשר טרם הוצע עד היום בציבוריות הישראלית. המתווה שאנו מבקשים להציג – שמובוסס הוא על יצירת מסגרת איחודית עבור כלל אזרחי מדינת ישראל, והן על מנת לעריכת נישואין והתרתם על בסיס מודול מרובה מסלולים – ינותח על בסיס אמות המידה שלhallן. להשלמת הניתוח נפתח בהערכה של "חלופת האפס", קרי שימור המצב הקיים על כמו.

טרם נפנה לנתח את שתי ההצעות נציג את אמות המידה שאנו סבורים שיש לבחון לאורן את החלופות השונות. אמות מידה אלו מביאות בחשבון שיקולים ערכיים כמו גם את ההיתכנות המعيشית ליישם כל אחת מהחלופות.

A. אמות מידה להערכת החלופות

שיקולים ערכיים:

1. **חיזוק ערכי היסוד שבבסיס היהות של מדינת ישראל מדינה ריבונית:** עד כמה הצעה מעכילה את האחריות שמדינה ישראל מקבלת על הסדרייסוד הזוגיות וכינון משפחות של אזרחיה, על כלל האוכלוסיות והקבוצות הדתיות המרכיבות אותה.
2. **הכרה במצוות הקהילות והמסורת בעם היהודי בעת הזאת:** האם הצעה תגדיל את ההכרה במצוות הקהילות והמסורת בעם היהודי בעת הזאת או שמא תחליש אותה.
3. **התמודדות עם אתגרים פנימיים:** באיזו מידה ההצעה מאפשר מציאות פתרונות עבור מצבים שבהם מנعوا מאדם אפשרות להינשא או להתריר את נישואיו וכן מגבלות ההלכה

היהודית (מנועי חיתון, מעוכבי חיתון, מסורבות גט ועגנות); ובאיוזו מידת היא עונה על בעיות יהודיות לבני דתות נוספות (הגנה על נשים מוסלמיות מפני גירושין חפוזים ועל בני זוג נוצרים קתולים שאינם יכולים להינשא על פי דתם ועוד).

4. שמירה על זכויות, הגנה על מיעוטים דתיים וצמצום חסמים: באיזו מידת ההצעה תשמר על זכויותיהן של אוכלוסיות שונות באופן מעשי ותעניק זכויות לבני מיעוטים דתיים שונים, עד כמה היא תכיר בכבודם באופן סמלי והאם היא תקל או תקשה על בני זוג למסד חיים זוגיים, לכונן חי משפחה או להתריר את זוגיהם.

5. שמירה על אחדות במצוות של אי-הסכמה: באיזו מידת ההצעה מרחיבה או מצמצמת שסעים שמאיימים על אחדותו של העם היהודי.

שיקולים מעשיים:

6. היתכנות פוליטית: עד כמה ניתן לקדם את ההצעה בחקיקה או בחקיקת משנה בהינתן מציאות פוליטית מקובלת סביב סוגיות יהדות ומדינה.

7. היתכנות רגולטורית: עד כמה ההצעה קלה ליישום מבחינה משפטית ובירוקרטית.

ב. חלופות להסדרת תחום הנישואין והגירושין

1. חלופת האפס: הורתת הסטטוס-quo על כנו

חלופה זו מציעה לשמר את המצב הנוכחי המותר את המונופול בתחום הנישואין והגירושין בישראל בידי הרבנות הראשית ובתי הדין הרבניים ובידי המוסדות הדתיים של העדות הדתיות הלאי-יהודיות. נישואין אזרחיים שנערכו בחו"ל יוסיפו להיות מוכרים לצורכי רישום, יתאפשר רישום במרשם ברית הזוגות במשרד המשפטים עבור זוגות שמוגדרים "חרדי דת", ויישמרו זכויותיהם של זוגות המוכרים על ידי גופים שונים כדיועים הציבור.

ניתוח החלופה

ה מצב הקיים פוגע בזכויותיהם של בני זוג רבים המבקשים להינשא. חלק גדול מאזרחי מדינת ישראל כלל אינו יכול להינשא בתחום המדינה, חלקם אינם יכולים להינשא עם בחורי ליבם, וחלקם אינם מעוניינים להינשא כפי שמחייבים מוסדות הדת המודינתיים כיום. הורתת המצב הקיים על כנו עלולה להוביל בהדרגה להגדלת אוכלוסיית מנوعי החיתון ולפирוק בפועל של העם היהודי לקבוצות נפרדות.

יש זוגות אשר יכולים להינשא ואף מעוניינים בחתונתה על פי ההלכה היהודית, אך נפגעים מה מצב הקיים שבו המדיניות ההלכתית הצרה של הרבנות הראשית מבוססת

על פרשנות מסוימת אשר מדרה מסורות יהודיות אחרות. בשלב הגירושין מתעורריהם קשיים נוספים שנובעים מהפרשנות שניתנת לדין הדתי, באופן שמנוע או מעכ卜 את הסדרת הגירושין מעבר לרצוי מבחינת יחסינו בני הזוג.

נוסף על כך, ההסדרים הקיימים כיום עברו זוגות שאינם יכולים או אינם מעוניינים להינsha – רישום במרשם ברית הזוגיות או השתייכות למוסד הידועים הציבור – אינם מעניקים להם את כלל הזכויות המונפקות לזוגות נשואים ואת ההכרה המלאה בזוגיותם. מצב זה מהוות פגעה הן בריבונותה של מדינת ישראל – שאינה מאפשרת מסגרת בסיסית של מיסוד זוגיות לכל אורךיה והן בערכיה כמדינה יהודית – בכך שהיא מנסה על בני זוג שאינם להקים משפחה, מוסד בעל ערך יהודי ומסורתית חשוב.

במושור הפוליטי, במציאות הנוכחית המקוטבת, שסובבת בין היתר סביבה סוגיות יהדות ומדינה, פשות בסגנון "שמירה על הסטטוס-קו" בעניין נישואין וגירושין מלوات כמעט כל הסכם קואליציוני לכינון ממשלה. משכך, חלופת אפס זו היא הנוחה ביותר ליישום. עם זאת, כמתואר לעיל, המצב החוקי הקיים מותר על כן בעיות ערניות, משפטיות ובירוקרטיות רבות.

2. פתרון אזרחי מكيف: מסגרת אזרחית בלבד לנישואין ולגירושין בישראל

במשך השנים הוגשו כמה הצעות מדיניות¹³⁷ והצעות חוק¹³⁸ שמקשות לכונן במדינת ישראל נישואין אזרחיים חילוניים. פרופ' אבישלים וסטריך ופרופ' פנחים שיפמן הציעו ליצור מודל של מסגרת אזרחית אחת משותפת לנישואין ולגירושין. הצעתם מבקשת להציג מטריה נורמטיבית אזרחית אחת לנישואין ולגירושין בישראל, או במילים אחרות: לנתק בין הנישואין האזרחיים הרשמיים והਮוכרים במדינת ישראל לבין הנישואין הדתיים. לפי חלופה זו, בני זוג שיבקשו להינsha יידרשו לעמוד בתנאי סף מוקדמים בסיסיים ולהירשם לנישואין באופן אזרחי. תוקפם של הנישואין – גם אם בני הזוג יבחרו להינsha בנסיבות דתיים – יותנה ברישום אזרחי על ידי המדינה. באופן דומה גם הגירושין יותנו ברישום אזרחי בידי המדינה.

137 הצעת מדיניות מרכזית שלא עוסקת בהרחבה היא הצעתם של פרופ' רות גביזון ז"ל והרב יעקב מדן במסגרת האמנה שהציעו להסדרת סוגיות יהדות ומדינה (ראו: רות גביזון ויעקב מדן, מסד לאמנה חברתית חדשה בין שמורי מצוות וחופשיים בישראל, ירושלים תשס"ג). ההצעה כוללת את קביעת הזכות להקים משפחה בחוק יסוד. הצעתם כוללת את הסעיפים המרכזיים הללו: המדינה תעניק סמכות לערכית נישואין לפחות לפקידי רישום אזרחיים ולפקידי רישום דתיים; על בני זוג המעוניינים להינsha לקבל רישון נישואין ובחורו את עורך הנישואין ואובי הטקס שבו הם מעוניינים; בשלב היציאה מן הקשר הזוגי, התרת הנישואין תאפשר הן בביטחון דין דתי והן בביטחון משפט אזרחי, ללא תלות במצבה הנישואין; כדי למנוע בעיות של מחלוקת, רישון לנישואין ינתן רק לגבר ואישה שהם פנויים הן מבניהו אזרחית והן מבניהו דתית; ביטול ההכרה ב"דועים בצוור" ובדאויותיהם. כמו כן, ההצעה כוללת הקמת טריבונה מיוחד שחברים בו שופט אזרחי, דין דתי ושופט אזרחי הראה את עצמו "כפוף לדין הדתי", שנועד להכריע במקרים שבהם בני הזוג אינם מסכימים על הערכאה שבה יתרו את נישואיהם. מנשי ההצעה התנהרו ברובות השנים מלולופה זו.

138 רואו למשל: הצעת חוק נישואין וגורושין, התשפ"ב-2021 (גב' לסקן); הצעת חוק נישואין וגורושין, התש"ף-2020 (ויליאם לינובסקי ואחרים).

ההצעות המבוקשות לייצור מסגרת אזרחית משותפת לנישואין וגיורוшин נבדלות זו מזו בשאלת מעמדם של הגירושין האזרחים ובשאלת בלעדיהם. כך למשל, שיפמן רואה בגיורוшин האזרחים גירושין מלאים לכל דבר ועניין וככיסים להענקת רישיון להינשא מחדש, ללא קשר לאופן שבו נערך הנישואין ואפיילו כאשר טקס נישואין נערך על פי כללי ההלכה היהודית;¹³⁹ ואילו מכתבתו של סטריך עולה הסתייגות מסוימת מעמדה זו, והוא מזכיר את ערכיכם של גירושין דתיים במצב כזה, בעיקר כדי להתמודד עם החשש ההלכתי מפני מזירות.¹⁴⁰ עם זאת, על פי גישתו של סטריך, לא ברור מי יהיה הגורם המוסמך לברר האם יש צורך בגיורוшин דתיים וכיידם תימנע סרבנות גט במקרים שבהם גירושין כאלה נדרשים.

נition הحلופה

הלוופה זו מעכילה את חופש הדת ואת החופש מدت ומרחיבה במידה ניכרת את אפשרויות הבחירה הפנוי זוג המבוקשים להינשא בכל הנוגע לאופיו של טקס הנישואין. נוסף על כך, לפיה חלק מהצעות הצעה זו מרחיבה את האוטונומיה של בני הזוג ביחס לאופן שבו יבחרו להתריר את נישואיהם. כמו כן ההצעה זו מביאה להכרה מלאה בכל בני זוג שיבקשו למסד את זוגיותם, הן במישור המעשי והן במישור הסמלי. בדרך זו מחזקת ההצעה את ריבונותה של המדינה ומעוניינה פתרון לחילוק מהאתגרים הנובעים מתוך המסורת היהודית, בכך שהיא מסייעת למגוון חיתון ומעוכבי חיתון להינשא. יתרון משמעותי נוסף שטמון בהצעה המתוארת הוא יכולתה להתאים את עצמה למציאות המשנה בחברה הישראלית ולהעצים מגמות עכשוויות המסתਪחות בה ובכך להתמודד היטב עם מורכבותה הרבה.¹⁴¹

יחד עם זאת, בהיעדר חובה על מי שנישאו על פי כללי ההלכה היהודית להתריר את נישואיהם בבית הדין – עלולים להיווצר מצבים שבהם בני זוג יסרו לשפט פعلاה בהתרת הנישואין, וכך יתעצמו התופעות של סרבנות גט ועגינות.¹⁴² נוסף על כך, מצב זה מעורר חשש כי ילידה של אישة מקשר עם בן זוג חדש לאחר ערכיכם של גירושין אזרחים יוכרזו כمزרים בהיעדר גירושין דתיים, ככל שבוגיותם עם בן הזוג הקודם נערכ טקס נישואין היכול את היסודות המשפטיים לנישואין כדת משה וישראל.¹⁴³ כמו כן, הgm שהניתוק בין הרובד האזרחי של הנישואין לבין הרובד הדתי שלו עשוי לאפשר ריבוי של טקסי נישואין לפי קהילות ומוסדות יהודיות ולא-יהודיות שונות, הרי שהוא מצמצם את ההכרה הרשמית והسمלית במסורות אלו.

139 פנהם שיפמן, שפה אחת ודברים אחדים: עיונים במשפט, הלכה וחברה, ירושלים ורמת גן תשע"ב, עמ' 218-222.

140 אבישלים וסטריך, 'בחירה לעתיד: על עיצוב הנישואין וגיורוшин באזרחים בישראל, דין ודברים', (תשע"ז), עמ' 77-78. גישה דומה הובעה גם באמנת גיביז'נדן, ראו: גיביזון ומדן, מסד לאמנה חברתית חדשה (לעיל הערא 137)

141 פרופ' וסטריך מגדים יתרון זה בהתיחס לשולש היבטים: טקס הנישואין, ענייני הרושש ומשטר הגירושין האזרחי, ראו: וסטריך, בחזרה לעתיד (לעיל הערא 140), עמ' 94-78.

142 מסיבה זו גוס פרוֹף וסטריך כי יש להחויר סמכויות אכיפה בידי בית הדין הרבניים גם במסגרת הצעה זו.

143 וסטריך, בחזרה לעתיד (לועל הערא 140), עמ' 98.

מבחן פוליטית נראה כי הצעה זו רוחקה מישום, והיא צפוי להיתקל בהתנגדות בקרב קהילות דתיות. ייעדו על כך הניסיונות הרבים לחקק חוק נישואין אורתודוקסיים במדינת ישראל, אשר לא נשאו פרי.

3. מודלים דו-מסלוליים: נישואין וגירושין אורתודוקסים כתחליף לדין הדתי
על פי השיטה הדור-מסלולית, תוצע אפשרות בחירה לזוגות בין מסלול דתי לנישואין ולגירושין, ובין מסלול אורתודוקסיאני ולגירושין, ושני המסלולים יזכו לתמיכת המדינה. שיטה זו כוללת כמה מודלים אפשריים, ואולם המודל שהשתרש במצוות הישראליות הוא מודל ברית הזוגיות שהציג פרופ' שחך לפשייך.

מודל זה מותיר את המונופול הדתי על תחום הנישואין והגירושין על כנו, אך יוצר במקביל אליו תחליף לנישואין אורתודוקסים באמצעות מסגרת משפטית חלופית – "ברית הזוגיות". גם מודל זה הוצע במסגרת הצעות חוק שונות.¹⁴⁴

לפי חלופה זו, האפשרות להירשם בברית הזוגיות תורחב מרישום של בני זוג מנועי החיתון בלבד גם עבור בני זוג הקשרים להינשא בربנות, אך אינם מעוניינים לעשות כן באופן שבו מחייבים הרבנות הראשית או מוסדות הדת של העדות הלא יהודיות. בני זוג יוכל לכרותם בינהם "ברית זוגיות" אשר תירשם על ידי רשות אורתודוקסיה, והתרמה תהיה נתונה בידי בית המשפט.

מבחן דתי, זוגות שיירשמו במרשם בברית הזוגיות יתחייבו שלא להינשא על פי הדין הדתי, ובה בעת מבחינה חוקית ומשפטית יינקטו עדדים כדי להשוו את מעמדם ואת הזכויות הנינטות להם לאלו שיוונקו לזוגות שיבחרו במסלול הנישואין הדתי.

נition הchlופה

חלופה זו עונה על בעיות רבות שסקרנו לעיל: היא מאפשרת הגנה על זכויותיהם של זוגות רבים במישור המעשי ו邏輯ית פטראוניות קונקרטיים עבור זוגות שאינם יכולים להינשא בגל המונופול של הרבנות הראשית. עם זאת, במישור הסמלי הצעה זו, אשר אינה משתמשת במונח "נישואין", אינה מאפשרת הכרה מלאה ולפיכך מהווה תחליף חלקי בלבד למוסד הנישואין.

ההצעה כוללת מודל דו-מסלולי המאפשר לזוגות לבחור בין מסלול אורתודוקסי לבין מסלול דתי. יחד עם זאת, ההצעה מותירה את כל מי שמעוניינים להינשא בטקס דתי תחת

144 ראו למשל את תזכיר חוק ברית הזוגיות לחסרי דת (תיקו) (הרחבת תחוללה והוראות נוספת), התשפ"א-2021 (פורסם על ידי משרד המשפטים תחת כהונתו שלبني גנץ שר המשפטים).

סמכות העדות הדתיות הקיימות כיום (ואת הרוב היהודי תחת סמכות הרבנות הראשית לישראל). במלחמות אחרות, בעוד הצעה מחייבת את המונופול על תחום הנישואין באמצעות ייצרת אולטראנטיבאה אזרחית לנישואין, היא מענוגת את המונופול הנוכחי על תחום הנישואין היהודיים והנישואין הדתיים בכלל, ומקבעת את המציגות שבה פרשנות דתית מסויימת מעצבת את המדיניות ההלכתית של הרבנות הראשית. חלופה זו עלולה לפחות בהכרה המדינית במגוון המסורות והקהילות היהודיות שמרכיבות את מדינת ישראל או בצורכיהן של קהילות דתיות אחרות שאינן מיוצגות על ידי העדות הדתיות הקיימות. כמו כן יישום של חלופה זו עלול להפחית את הלחץ לשינוי פנימי של מסלול הנישואין הדתי ואת התאמתו למציאות החברתית המשתנה בישראל.

מבחינה פוליטית יש להצעה זו יתרונות מסוימים. ראשית, הרחבת של חוק קיימ, להבדיל מהצעתו של חוק חדש לחולוין, מגדילה את ההתכונות הפוליטית והמשפטית של חלופה זו. שניית, היותה מבוססת על תחליף לנישואין בלבד להשתמש במונח "ニישואין" עשויה להגדיל את התמיכה הפוליטית בה. ואכן, הצעה זו זכתה לתמיכה של מפלגות רבות בהבטחותיהן לבוחר. יחד עם זאת, דומה כי מבחינה פוליטית עכשוית גם הצעה זו רחואה מיישום.

נישואין אזרחים בהלכה

מציאותם של נישואין אזרחים שאינם דתיים בעידן המודרני הביאה לקיוםם של דיןונים הלכתיים נרחבים בקרב פוסקי הלכה חשובים בנוגע למעמדם של נישואין אזרחים. מרבית פוסקי ההלכה בדורות האחרונים אינם מכירים בתוקף ההלכתית של נישואין אזרחים,¹⁴⁵ ובכך מצמצמים את האתגרים ההלכתיים העולמים לנבווע מהם. בראשימת הפוסקים הללו ניתן למצוא את הרב צבי פסח פרנק, הרב יצחק אייזיק הליי הרצוג, הרב אליעזר ולדינרג, הרב עובדיה יוסף, הרב שלום משאש, הרב שאר ישוב כהן, הרב משה ראתה, הרב שלמה דיבובסקי ואחרים. בין אלו ראוי לציין את עמדתו של הרב הראשי והראשון לציוון לשעבר, הרב אליהו בקשיידורון, שלפיה מנוקדת מבט ההלכתית, האפשרות של נישואין אזרחים על ידי מדינת ישראל יוצרת יתרונות על פני המצב החוקי הנוכחי.

145 לסייעם מצאה של הסוגיה ראו: נחמה גולדמן ברש, *ニישואין אזרחים: סקירה הלכתית ואפשרויות יישום*, באROTOT יצחק תשע"ה.

146 ראו: אליהו בקשיידורון, 'חוק נישואין וגירושין - יצא שכרו בהפסדו?', *תחומין*, כח (תשס"ה), עמ' 99-107.

5. הצעה למתווה חדש: מודל ריבוני המבוסס על ריבוי מסלולים

נוסף על החלטות שנוחחו, אנו מציעים מתווה חדש שمبرוסן הוא על יצירת מסגרת איחודית עבור כל אזרח מדינת ישראל באמצעות הקמה של מנהלת ומשרד נישואין והן על מנת לעריכת נישואין והתרם על בסיס מודל מרובה מסלולים באמצעות מתן רישיונות ואפשרות של קהילות ליצור מסלולי נישואין אזרחיים ודתיים.¹⁴⁷

עיקרי המתווה

א. הקמת מסגרת מנהלית איחודית

1. **מנהלת איחודית:** תוקם מנהלת שבראשה יעמוד רשם הזוגות במשרד המשפטים שהיא ממונה על משרד הנישואין של מדינת ישראל.
2. **רישום ופיקוח:** רשם הזוגות יהיה אמון על מערכת מנהלית איחודית שתכלול רישום מפורט של עורכי הנישואין המורשים, פרטי הזוגות ופרטיה ההתחייבות שלהם לערכאת התורת נישואין.
3. **כללים איחדים:** על כל הזוגות, עורכי הנישואין וערכאות התורת הנישואין יחולו כללים בסיסיים ותנאי סוף אחדים:
 - ירושו להינשא רק בגירים, תושבי ישראל, שאינם קרובי משפחה ושאים נשואים לאחרים על פי דין או אזרחו בלבד.
 - יקבעו תנאי סוף ותבחנים מנהליים (לא דתיים) לקבלת רישיון להשיא בני זוג ולהקמת ערכאת בורות לתורת נישואין.

ב. הרחבת המסלולים וב בעלי הרישיון להשיא¹⁴⁸

1. **עורכי הנישואין הקיימים שפועלים במסגרת העדות הדתיות יכולים המשיך לעורך נישואין כפי שהם מקיימים כיום.**¹⁴⁹

147 ראו גם:anni Frank, הרבנות ואנחנו - חתונה קתולית? כיצד להגדיל את חופש הבחירה בנישואין וגירושין בישראל, פברואר 2020. לאחרונה הוגשה הצעת חוק ונומפת שיזכרת למעשה מערכת שבססת על מסלולי נישואין (ראו: הצעת חוק נישואין וירושין, התשפ"ג-2023 (גבי' לסק), פ/24/2757). הצעה זו מבוססת על המודל הדירטסלי, אלא שבמסגרת המסלולים הדתיים היא מותירה את שיטת העדות המנדטורית ומחלקת את העדה הדתית היהודית ל"קהילות דתות" - אורתודוקסיות, קונסרבטיבית ופרוטסטנטית. חסונותה של הצעה זו הן בכך שהיא קשחתה - רשות הקהילות הדתיות ("המסלולים") המכרים נקבעת בתוספת בחוק, ובעיקר בכך שהיא מותירה את המונופול על הקהילה האורתודוקסית בידי הרבנות הראשית ובידי הרבנים שמכררים פרשנות מוחמרא של המסורת היהודית.

148 ראוי לציין כי המודל זהה מזכיר במידה רבה את הרפורמה שנערכה לאחרונה במערכת היחסות בישראל, שבססת גם היא על מתן רישיונות.

149 כיום יש רבנים רושים נישואין ברבנות המקומות, ורבנים שעורכו נישואין לראשונה פעמים מטעם הרבות הרាសית. עורכי החותמות הללו הופכו למעשה לעורכי נישואין לראשונה ברישון, ואילו לרבני המקומות לא תהוו מעתה סמכות רישום, אלא רק לממונה על משרד הנישואין.

2. ינתנו רישיונות לעריכת נישואין בקהילות שונות, כולל עורכי נישואין אזרחים שאינם דתיים ומוגן אפשרויות דתיות נוספות.
3. על כלל עורכי הנישואין יהולו כללים מנהליים ופיקוח אחידים (לא דתיים).

ג. הקמת ערכאות נוספות להתרת נישואין

1. בת הדין ובית המשפט לענייני משפחה: מעמדם של בת הדין של העדות הדתיות ישמר, ולצדם בית המשפט לענייני משפחה ישמש כערכה גירושין אזרחתית.
2. הקמת ערכאות נוספות: תתאפשר הקמת ערכאות בוררות להתרת נישואין על ידי קהילות דתיות שונות לצד בת הדין הדתיים ובתי המשפט לענייני משפחה. הקמת ערכאות אלו תtabס על קבלת רישיון מנהלת הנישואין ועמידה בתcheinים מנהליים כמו היוטן פועלות כמוסד ללא כוונת רוח (מלכ"ר), עמידה בחובת שקיפות והוכחת היתכנות להקמת ערכה בת-קיימא.
3. ערוריים: על החלטות ערכאות בוררות להתרת נישואין ניתן יהיה לערער לבית המשפט לענייני משפחה.
4. סמכויות במקרים מיוחדים: בית המשפט לענייני משפחה יהיה בעל הסמכות להחליט במקרים מיוחדים (כמו זוג שנישא בחו"ל) לאיזו ערכה להתרת נישואין על בני הזוג לפנות. כמו כן, תהיה בידי בית המשפט הסמכות להחליט כי במקרים שבהם נישאו בני הזוג בנסיבות דתיים באופן פרטיאלי באמצעות עורך נישואין מורה, או במקרים שבהם נישאו במסגרת שבאה אין גירושין דתיים מוכרים,¹⁵⁰ יהיה עליהם לפנות לערכה דתית מתאימה לשם התרת הנישואין גם אם נרשמו לנישואין אזרחים בלבד.
5. מניעת שימוש לרעה בנסיבות דתיים: בידי בית הדין הרבני ישמרו סמכויות הענישה הקיימות עבור מקרים של סרבנות גט של אחד הצדדים. כמו כן שימוש לרעה בדיון הדתי בדרך של סרבנות גט יוגדר בתור עוללה אזרחתית, ותאפשר בגין סרבנות גט קביעת פיצויים שאינם תלויים בזוק.

¹⁵⁰ ראו לעיל בעמ' 27.

הליך רישום והתרת נישואין מנקודת מבט של בני זוג

בני זוג המעוניינים להינשא יכולים לפנות לכל עורך נישואין שקיבל רישיון. שמותיהם ופרטי הקשר של עורך הנישואין יפורטו באתר אינטרנט שיוקם לטובות עניין זה.

בעת פתיחת התקיק אצל עורך הנישואין בני הזוג יידרשו לבצע שתי פעולות:

1. לבחור מהי הערכאה שתדוע בהתרת נישואיהם במקרה הצורך. בני הזוג לא יכולים לפתח תיק גירושין בערכאה אחרת, אף ערכאה אחרת לא תהיה מוסמכת לדון בעניין התרת נישואיהם.
2. לחתום על התcheinבות שלא להינשא באופן פרטיל לאחר שנישאו במסגרת החוק באמצעות עורך נישואין בעל רישיון.

עורך הנישואין יוכל לקבוע תנאים לעירication הנישואין, מעבר לבסיס הקבוע בחוק, ובכלל זה קביעת כללים דתיים לעירication הנישואין. בכלל זה יוכל עורך הנישואין לה坦נות את רישום הנישואין באמצעות התcheinבות לערכאת התרת נישואין מסויימת (למשל כזו שפועלת על פי דין דתי שתואם את השקפותו של עורך הנישואין). התcheinבות זו תחייב את בני הזוג לכל דבר ועניין.

בני זוג שעוניינים להתריר את נישואיהם יגישו בקשה לערכאת התרת הנישואין שבחרו בה בעת שנרשמו לנישואין. ערכאות אחרות לא יכולים לעסוק בעניינים, אלא בניסיבות מיוחדות וחריגות ועל פי הוראה של בית משפט לענייני משפחה. אם ערכאת התרת הנישואין מצאה כי מסיבה כלשהי היא איננה יכולה לדון בנישואיהם של בני הזוג, עניינים יועבר לבית המשפט לענייני משפחה שהייה רשאי לדון בתיק או לבחור ערכאה דתית מתאימה.

נition ההצעה

מזהה זה מבוסס על מודל מרובה מסלולים, והוא מבקש לשלב בין היתרונות הגלומיים במודול של מסגרת אזרחית בלעדית לנישואין לבין אלו הטמוניים במודול הדומסלולי, תוך שהוא מנשה להלך בין הטיפות ולהתמודד עם החסרונות המרכזיים שככל אחד מהם.

הकמת מנהלת איחוד ומתן אפשרות למרב האזרחים למסד את זוגיותם באמצעות נישואין, פורסת את אחריותה של מדינת ישראל על כל הסדרי ייסוד הזוגות על מאפייניהם האזרחיים, הקהילתיים והדתיים ובכך מחזקת את ריבונותה של מדינת ישראל. המודול המוצע מרחיב את האפשרויות של בני זוג לעצב את טקס הנישואין שלהם על פי ראות עיניהם, צו מצפונים והשיקפות הדתיות. הוא מאפשר הכרה במגוון המסורות הדתיות באמצעות ייסוד מסלולים שונים לנישואין ומרחיב את אפשרויות הבחירה עבור זוגות שמקשים חתונה אזרחית או דתית. ריבוי אפשרויות הבחירה ימשך את מרבית הזכויות של אזרחים המבקשים למסד את זוגיותם באמצעות נישואין, הן במישור המעשי והן במישור הסמלי, ויאפשר לזוגות רבים יותר לבחור להינשא ולהקים משפחה בדיון של ש희קה במוסד הנישואין.

מאחר שמודל מרובה מסלולים ירחיב במידה ניכרת את אפשרותם של אזרחים להינשא בישראל, הרישום לנישואין באחד המסלולים יאפשר להבחן בין בני זוג מעוניינים בהסדרה משפטית מהיבית מן הבחינה האזרחית לבין בני זוג ידועים הציבור שמקיימים אורח חיים זוגי לא רשמי מלכתחילה, מתוך רצון שלא להיות מוכרים כ נשואים. יש להניח כי הענקת האפשרויות החדשנות להינשא, יובילו לצמצום ההכרה המשפטית הנרחבת בדיעבד בני זוג ידועים הציבור. ואולם, המודול המוצע לא יגרע אפשרות של גופים שיפוטיים שונים (דוגמת המוסד לביטוח לאומי ובתי המשפט) להכיר בזכויותיהם של בני זוג שאינם רשומים כ נשואים לשם שמירה על עקרונות השוויון והצדקה.

נוסף על האמור, תתאפשר הקמה של מגוון מסלולים דתיים, שיאמצו פתרונות הלכתיים יוצרים עבור מקרים של מנوعי חיתון, מסורות גט ועגונות. בכלל זאת תישמר ההגנה מפני אתגרים שנובעים מהדין הדתי. ערכאה להתרת נישואין שפועלת כדין תורה תוכל לחיבב את בני הזוג להתייצב בפני בית דין לשם הסדרת הגירושין, זאת במקרה שבו בני הזוג התהייבו לכך בעת הרישום לנישואין. כמו כן, בית משפט לענייני משפחה יוכל לחיבב את בני הזוג לפנות לערכאות הדתיות הקיימות לשם עירicit גירושין, גם כאשר הזוג נישא באופן אזרחי, כאשר עולה כי נערך טקס נישואין דתי באופן פרטני. בית הדין הרבני יוכל להפעיל סמכויות ענישה במקרה של שימוש לרעה בדיון הדתי למניעת גירושין באמצעות סרבנות גט. כמו כן מוצע לחיבב כל זוג לחותם על התחייבות שלפיה הם ימנעו מנישואין פרטניים לאחר עירicit הנישואין המוכרים, כדי למנוע מצב שאדם נישא על פי דין דתי ללא רישום לאחר נישואין לפי דין אזרחי או דין דתי אחר.

אם כן, במתווה המוצע טמונה יתרונות רבים, והוא עונה על מרבית האתגרים שהווצגו במסמך זה. יחד עם זאת, המתווה בוודאי אינו חף מחסرونויות ומאתגרים שדורשים מענה. המודל המוצע דורך יוזמה מצד קהילות לשם הקמת מסלול ייעודי המתאים לצורכייהן, מה שמעניק יתרון משמעותית לכהילות מbossות ומאורגנות בהשוואה להקלות מוחלשות. זאת ועוד, השאיפה להעניק הכרה למגון רחוב של מסורות וקהילות יוצרת מטבח הדברים מודל מורכב ולפיכך גם קשיים יישומיים ונטול בירוקרטיה. כמו כן אין ספק שמודל זה מטיל אחידות על בני זוג שמדוברים להינשא, ללמד את הנושא ולבחר באפשרות העדיפה עליהם. במצב כזה, מנוקדת מבטם של בני זוג, קיים חשש מפני ניצול לרעה של חוסר ידע בקרב חלק מהזוגות בידי גורמים שונים שיבקשו להשפיע על בחירתם. לכן ישומו של מתווה זה מהיבב את המנהלת שתוקם להנגיש לזוגות את מלאה המידע הנדרש בצורה בהירה ושווה לכל נפש ודורש ממנה אחריות מוגברת בפיקוח על המידע המועבר לזוגות בידי עורכי הנישואין השונים.

מודל שmbוס על ריבוי מסלולים אינו נקי מאתגרים הלכתיים. יתכן שבמקרים חריגים עורך נישואין יסדר נישואין כדין תורה או באופן שמצויר נישואין כדין תורה, מבליל לחיבב את בני הזוג לערכך את הגירושין כדין תורה. יחד עם זאת, כבר ביום יש זוגות שמתהנים כדין תורה באופן פרטיא לא רישום, וההצעה משפרת את המצב הקיים באמצעות פיקוח של בית המשפט לענייני משפחה שיוכל להפנות את בני הזוג לערכך גירושין על פי הדין הדתי כאשר מצא שיש צורך בכך.¹⁵¹ זאת ועוד, גם לאחר פתרונות אלו יתכן מצב שבו קהילות מסוימות בעם היהודי יראו זוגות שנישאו במסלול שונה מהם נשואים על פי ההלכה, גם לאחר התרת נישואיהם על פי החוק. לפיכך, ניתן לומר כי המודל המוצע אומנם אינו מצליח להפיג באופן מלא את החשש מפני היפרדות לשני עמים, שכן ישומו לא יוכל למנוע את ניהולם של ספרי יהוסין בידי גורמים שיבחרו לנחל כאלה. עם זאת, יש להודות ביושר בספרי יהוסין מעין אלו והחשש של קהילות יהודיות מסוימות להינשא עם בני קהילות אחרות קיים כבר היום. נוסף על זאת, אנו סבורים כי הਪתרונות המשפטיים שניתנים במסגרת ההצעה, גם אם לא יהיו מקובלים על כולם, יוצרים מציאות עדיפה מבחינה הלכתית על פני המציאות הקיימת בין בישראל ובין מוחוצה לה.¹⁵²

151 ההצעה מבקשת להתמודד עם האתגר ההלכתי והמשפטית שנובע מבעית סרבנות הגט ופסולו החיתון בכמה אופנים. ראשית, ההצעה שומרת בית דין הרבני להטיל סנקציות על מי שבאים בשעריו ומוסיפה סנקציות לבית המשפט לענייני משפחה להפנות תקין לבית דין הרבני, כאשר יש טענה בתום לב שהדבר נכון את הנישואין. שנית, תינתן סמכות לבית המשפט לענייני משפחה לפסק פיצויים בין שימוש לרעה בדיון הדתי למונעת התרת הנישואין. לבסוף, בני הזוג שנישאו במסלול מוכר יתחמו על תצהיר כי הם לא ערכו פרטיא נישואין פרטיא, זאת כדי למנוע מצב שבו מי שהתחייב לנטות לערכאות גירושין יنشأ כדין תורה באופן פרטיא ללא רישום.

152 ההצעה זו עדיפה על פני המציאות בקהילות יהודיות מחווץ בישראל, שבהן המענה לבעית פסולו החיתון ניתן בתוך המסגרת ההלכתית בהיעדר יכולת לעשות שימוש בחוקי המדינה. יזון כי גם המצב המשפטי בישראל כולם אתגרים רבים, מכני שאין שום פיקוח או בקרה על זוגות שחורים כדיועים בצביעו ועורכים טקס פרטיא כדין תורה או באופן שמצויר דין תורה. ההצעה זו יכולה להגביר את פיקוח על ערכות נישואין, באופן שנותן מענה הלכתי לרוב מוחלט של תיקי הגירושין.

לבסוף, מבחינה פוליטית, בדומה לסוגיות אחרות בתחום יהדות ומדינה, לשינויים מבניים במערכות הנישואין והגירושין יש היכנות נמוכה. המודל המוצע, אשר מבקש ליטול מabit הדין הדתיים סמכויות בלעדיות המוקנות להם ביום, דוגמת סמכות הכריכה של עניינים הנלוויים לגירושין,¹⁵³ ובודאי הצעה המבקשת לכرسم במונופול הגitan להם ביום, צפויים בودאות לגורר התנגדות מצד גורמים שונים. יחד עם זאת, ניתן שאפשרות הזו, שモתירה על כנה את מסלול הנישואין המבוסס על מערכם הרבנות ומותירה בידי בית הדין הדתיים את מרבית הסמכויות המוקנות להם ביום, עשויה להיות התנגדות פחיתה מאשר לרפורמה הכוללת מעבר למסגרת אזרחית בלעדית שmbatltת לחלוtin את סמכותם של מוסדות הרבנות הקיימים. על אף ההיכנות הopolityit הנמוכה של ההצעה, יתרונה הוא בכך שהיא מקיפה, מספקת פתרונות לביעות שונות ועונה על אתגרים רבים שמדינה ישראל מתמודדת איתם בתחום הנישואין והגירושין.

¹⁵³ במודל המוצע טמון יתרון משמעותי של צמצום השלכותיו של מושץ הסמכויות, כאשר הוא מבקש לבטל את אפשרות הכריכה של עניינים הנלוויים להליך הגירושין בבית הדין הדתיים הקיימים ומציע להקנות לבתי הדין הדתיים סמכות בעניינים אלו רק בהסכמה של שני בני הזוג לבן.

השוואה בין חלופות				
הנתונה חדש: מודל ריבוני המבוסס על רבוי מסלולים	מודלים דו-dimensionליים: נישואין וירושון אזרחיים כתחליף לדין הדתי	פתרונות אזרחי מקיין: מסגרת אזרחת בלבعدית לנישואין ולגירושן בישראל	התורת הפטווטיסקי על כנו	אמת מידה
מסגרת מהנהלות אזרחית, בפיקוח המדינה וחתת אחריותה, המאפשרת מסלולים שונים למיסוד הזוגיות.	מהווה תחליף חלקי בלבד למוסד הנישואין הדתי, ללא מסגרת משותפת או איחוד.	הכרה אזרחית בכל הזוגות שיבקשו למסדר זוגיהם, הן במישור המעשי והן במישור הסמלי.	מדינת ישראל אינה מאפשרת מסגרת של מוסדי זוגיות כלכל אזרחיה, לכלל אזרחיה.	חיזוק ערכי היסוד שבבסיס הייתה של מדינת ישראל מידנית ריבונית
אפשר הרירה במגון המסורות באמצעות יסוד מגון מסלולים שונים.	מעגן את המונופול על תחום הנישואין הדתיים, ופוגע בהכרה מדינית במגון הנסיבות והנסיבות היהודיות.	עשוי לאפשר ריבוי של קופס נישואין לפי קהילות ומוסדות שונות, אך מגביל הכרה רשמית וסמלית במסורות אלו.	המדיניות ההלכתית של הרבנות הראשית מוסדמת על פרשנות מסוימת ומדריה מסוימת יהודיות אחרות.	הרירה במגוון הקהילות והמסורת בעמ היהודי בעת זאת
תאפשר הרירה של מגוון מסלולים דתיים, שייאמצו פתרונות הלכתיים עבור מקרים של מניע חיתון, סרובות גט וענות. יתרכו אתגרים פנים-דתיים כאשר קהילות מסוימות יראו לצוגות שנישאו במסלול שונה שנישואים כדין תורה, גם לאחר התרת נישואיהם על פי החוק.	מעניק פתרונות קיימים לאתגרים פנים-דתיים במסגרת המסלול הדתי, לצד חלופה אזרחית שמאפשרת לעקוף את הדין הדתי. אינו מענק מענה לקרים מורכבים של מעבר בין מסלולים או של נישואים רפואיים על פי הדין הדתי.	מעניק פתרונות אזרחים לחלק מהאתגרים ההלכתיים (מניע חיתון, וمسؤولיות חיתון), אך עלול להעצים קשיים ההלכתיים שנובעים מתחוותם של סרבנות גנ, ניגיות ומזרות.	מענה לסוגיות מנوعי החיתון, מעוכבי הגם והעוגנות ניתן באמצעות מוסדות הרבנות הראשית בלבד.	התמודדות עם אתגרים פנים-דתיים
ריבוי אפשרויות הבחירה, ימשך את מרבית הזכיות של המבקשים למסדר את זוגיותם, וכן הם במשורר המעשי והן במישור הסמלי.	פתרון פרקטני עבור זוגות שאינם יכולים להינשא, באופן שימושו את זכויותיהם לאלו של הנรหמים לנישאים על פי הדין הדתי, אינו נותן מענה למי שմבקשים הכרה בנישואין דתיים, שאינם תואימים את המודל הנוכחי ובכללם מיעוטים דתיים.	מעצים את חופש הדת ורוחיב את אפשרותה בחירה הניצבות בפני כל בני זוג המבקשים להינשא.	המצב הקיים פוגע בזכויותיהם של בני זוג רבים המבקשים להינשא ומקשה על בני זוג שמעוניינים להקים משפחה.	שמירה על זכויות, הגנה על מיעוטים דתיים ומצוות חסמים
הנתונה מייצרת מערכת מהנהלה אזרחית ומסגרת דתית מבוצרת. משום כך, ניתן לראות בו חיזוק של האחדות במציאות של אי-הסכמה, אך גם ביטוי למגון ולשונות בין הקהילות שמרכזות של החברה הישראלית.	מחזקים ואר מבדרים את מונופול הרבנות על הנישואין הדתיים, ועלולים להגדיל את אוכלוסיות מניע חיתון ולהביא לפירוק בפועל של העם היהודי לקבוצות נפרדות.	מהד, פתרון זה מציב מטריה נורמטיבית אחת על כלל אזרחית ישראל, אך מאייד הוא אינו נותן מענה לחשש מפני היפרדות לקבוצות יהודיות נפרדות.	עלול להוביל בהדרגה להגדלת אוכלוסיות מניע חיתון ולפирוק בפועל של העם היהודי לקבוצות נפרדות. משרmr מציאות של הפרדה בין קהילות דתיות בין החברה הישראלית.	שמירה על אחידות במצוות של איהסכמה
קיימות היכנות פוליטית, מסימית, גם אם לא גבוהה, שכן המתוות מותיר את מסלול הנישואין המבוסס על מערך הרבנות.	יתרון נובע מכך שמדובר בהרחבה של חוק קיימ, וכך בחלוקת בתחליף לנישואין בלבד	היכנות פוליטית נמוכה - צפיה התנגדות של קהילות דתיות.	היכנות פוליטית גבוהה - שמירה על גבורה - שמירה על ברירות המשפט, בין קהילות יהודית.	היכנות פוליטית
הנתונה מדור וספק פתרונות ומערכות לביעוי ואתגרים שונים, אך מושך רוגציה ביחס לנצח הקיים.	נדרשת הוספה רוגציה מסוימת ביחס לנצח הנטוחן, שבסוגסט על הרחבה של חוק קיימ.	מצמצם את הרוגציה הקיימ.	אין שינוי במצב הקיימ.	היכנות רוגלטוריית

amending the same,
in cases of the constitution
administration of a Wakf or
benefit of Moslems before
Court.

Jewish
Religious
Courts.

There shall be an appeal from
Qadi to the Moslem Religious
decision shall be final.
53. The Rabbinical Courts of

shall have:--

(i) Exclusive jurisdiction in
and divorce, alimony and
members of their community
as defined in Article 59.

(ii) Jurisdiction in any other
status of such persons, where
the action consent to their jurisdiction.

(iii) Exclusive jurisdiction
the constitution or internal
Wakf or religious endowment cases
Rabbinical Court according to
54. The Courts of the several
communities shall have:--

(i) Exclusive jurisdiction in
and di-

christian
religious
Courts.

Every Groom and Every Bride: A Solution for the Challenges of Marriage in Israel

MENOMADIN
foundation

מרכז מנומדין למשפט יהודי וديمقרטקי
مركز منومادين للفضاء اليهودي والديمقراطي
Menomadin Center for Jewish & Democratic Law
הפקולטה למשפטים
אוניברסיטת בר-אילן

המרכז
ליהדות
ומדינה
JSPC
Judaism
and State
Policy Center

2024

Every Groom and Every Bride:

A Solution for the Challenges of Marriage in Israel

Hila Geffen-Spitz, Ariel Moav-Morvari, Tani Frank, and Elad Caplan

Supervised by Prof. Shahar Lifshitz

Graphic Design: AM Studio

Technical Editing: Araleh Admanit

© All rights reserved.

מרכז מנומדין למשפט יהודי וديمقרטטי
مركز منومدين للقضاء اليهودي والديمقراطى
Menomadin Center for Jewish & Democratic Law
המחלקה למשפטים
אוניברסיטת בר-אילן

cjd1.contact@biu.ac.il

judaism.state@shi.org.il

2024

This policy paper was designed by staff members of the Judaism and State Policy Center at the Shalom Hartman Institute and the Menomadin Center for Jewish and Democratic Law at Bar-Ilan University: Hila Geffen-Spitz, Ariel Moav-Morvari, Tani Frank, and Elad Caplan. In designing this paper, they worked under the supervision of Prof. Shahar Lifshitz and the advice of an advisory committee consisting of experts in the field of marriage and divorce. This diverse team, which operated as a think tank, included Dr. Rawia Aburabia, Dr. Ori Aronson, Vadim Blumin, Keren Horowitz, Prof. Avishalom Westreich, Batya Kahana-Dror, Prof. Ronit Irshai, and Prof. Amihai Radzyner. The think tank held a dozen meetings dealing with the problems that exist in this realm; it also mapped the existing arrangements for establishing spousal relations in Israel and the major solutions proposed in today's public and academic discourse. It should be noted that although this document was written as a product of this process, it does not necessarily reflect the views of the advisory committee.

Abstract

The system of marriage and divorce currently in force in Israel does not meet the country's needs as a Jewish and democratic state. The arrangement on which it is based – subordination of the personal status of all citizens to the religious group to which they belong and the awarding of exclusive powers regarding marriage and divorce to the religious leaders of every religious group – emerged during the British Mandate period based on the considerations of this regime. Based on this arrangement, the State of Israel expanded the powers of the Chief Rabbinate and the rabbinical courts and institutionalized their monopoly over the realm of marriage and divorce, which often finds expression in the adoption of a strict interpretation of Jewish tradition.

The Mandatory system did not take into consideration the needs of the different religious groups, including religious Jews, and certainly did not meet the needs of a sovereign Jewish state. Its adoption by Israel amounts to the state's shirking of its responsibility for its citizens on this issue.

As a result of the existing legal and the judicial situation, the state of Israel continues to deny a fundamental right to a significant portion of its citizens, reducing the ability of couples to wed, to institutionalize their relationship, and to establish families at a time when the institution of marriage is eroding.

The arrangements at the disposal of those who cannot marry but desire to institutionalize their spousal relationship today are usually applied in a non-official or semi-official manner that saddles the spouses with a weighty bureaucratic, evidentiary, and economic burden. This does damage to Israel's status as a sovereign state and to the symbolic recognition of the legitimacy of institutionalizing many such relationships. At the same time, the track that exists for those who can marry involves the forced imposition of a strict interpretation of Jewish law and Jewish tradition, while failing to recognize and negating major Jewish traditions and communities and doing injury to the rights of spouses who belong to other religious communities.

This paper proposes a new way of thinking about marriage and divorce law in Israel, which seeks to maintain the sovereignty of the state and Israeli society's diversity in terms of national belonging, religious outlook, and fundamental ethics as a Jewish and democratic state.

Over the years, different efforts have been made in Israeli civil society, in academia, and in the political realm to achieve solutions for the hardships of marriage and divorce in Israel. The two leading proposals to this end are based on two primary models:

- a) The single civil-framework model:** Creating a single normative civic umbrella for marriage in Israel, while disconnecting the official system of marriage and divorce in Israel from the marriage of the religious.
- b) The two-track model:** A model that leaves intact the religious monopoly over marriage and divorce, but that at the same time creates a substitute in the form of civil marriage through an alternative legal framework, like that of the "Spousal Covenant" (Brit Hazgiut).

These suggestions provide many solutions to major problems. However, in

light of the significant developments that have occurred in Israeli society over the years, and in light of the political, social, and religious changes that have occurred since the formulation of these proposals – and in addition to thinking about other solutions – there is a clear a need to reconsider and improve these solutions and to adapt them to the existing reality.

In addition to these suggestions, we are proposing a new solution, based on both the creation of a uniform framework for all citizens of the state of Israel by establishing a marriage administration and registry, and a system for conducting and dissolving marriages based on a multi-track model, by issuing permits and granting communities the ability to establish tracks for civil and religious marriage. This plan combines the advantages of the model of an exclusive civil framework for marriage with those of the two-track model, while also attempting to walk between the raindrops and to contend with the major disadvantages of each. The main points of the model are as follows:

Establishment of a uniform administrative system including a detailed registry of those conducting the authorized marriage, the personal details of the spouses, and the particulars of their obligations in dissolving the marriage.

Expansion of the tracks by issuing permits to conduct weddings in different communities, including conducting non-religious civil marriages and establishing a variety of religious options in addition to those that exist today.

Establishment of additional courts for dissolving marriages. In addition to the existing courts, and along with the Court of Family Matters, which will serve as an instance for civil divorces, it will also be possible to establish courts for arbitration for the dissolution of marriages conducted by different communities.

Until a new arrangement that provides a comprehensive solution in the realm of marriage and divorce is established, it will be necessary to take pragmatic and concrete measures to reduce the harm experienced by couples whose rights

are now being negatively impacted. Therefore, in addition to overall systemic solutions, this document presents several possible specific and concrete measures for improving the situation: encouraging religious solutions, such as prenuptial agreements; developing municipal solutions, such as municipal spousal registries; instituting measures to ease civil marriage abroad; and expanding the Spousal Covenant to cover all spouses who are currently not able to marry.

Together, these measures constitute a mosaic. However, each one, individually, can serve as a significant milestone on the path of development of an effective policy for solving the hardships of marriage and divorce in Israel. In addition to these measures, which offer solutions to various problems, we suggest focusing on one major pragmatic policy measure that we propose as an initial infrastructure-related measure:

Regulating the registry of common-law spouses and allowing them the option to register in a special civic registry in a way that equalizes their status to that of married couples with regard to the system of duties and rights that apply to them and relieve them of the bureaucratic burden they face under the current legal situation. This measure would increase the ability of spouses who cannot wed in Israel today (accounting for at least half-a-million citizens) to realize many of their rights; it would also leave behind an open horizon facilitating the development of broad solutions.

The advantages of this proposal lie in its regulation of an existing practice that is known to the general public and the fact that it stands to solve a large part of the problems existing today, with an emphasis on reducing the gaps between married couples and common-law spouses and reducing the bureaucratic burden on spouses who choose this institution. There is no question that a large number of couples in Israel today live as common-law spouses without their marriage being registered. Overall, these couples are not recognized as married according to Torah law, including all of the halakhic implications of this status. Adopting this proposal, therefore, will not result in a new halakhic or social reality, but rather in the recognition and regulation of the existing reality and therefore in an

improvement in the status quo, based on a partial solution for those seeking state recognition of their spousal relations.

This proposal also offers an institutional advantage, as it results in a partial regulation of the current uncertainty surrounding the status of unmarried common-law spouses. Enabling these common-law spouses to register as such without getting married will reduce the lack of clarity surrounding the status of these couples that currently exists among Israeli administrative authorities and in the Israeli legal system.

פרק פח

נישואין וגירושין (רישום)

פרק פח.

נישואין וגירושין (רישום)

פקודה הקובעת הוראות לרישום נישואין וגירושין.

[23 נספמנכל, 1929]

1. פקודה זו תקרא פקודה הנישואין והגירושין (רישום).

2. בפקודה זו יהיה למונח הבא הפרוש דלקמן, מלבד אם עניין הכתוב

חייב פירוש אחר —

MENOMADIN
foundation

מרכז מנומדין למשפט היהודי ודמוקרטי
מרכז מנומדין לقضاء היהודי וадמOCRATIC
Menomadin Center for Jewish & Democratic Law
הפקולטה למשפטים
אוניברסיטת בר-אילן

המרכז
ליהדות
ומדינה
JSPC
Judaism
and State
Policy Center